

НАУКА

Часопис Слобомир П Универзитета за
друштвене и хуманистичке науке

Издавач
Слобомир П Универзитет
Слобомир, Бијељина
www.spu.ba

ISSN 1986 / 504X УДК 001 бр. 1/2015 VI vol. 4

Главни и одговорни уредник:

Саша Томић

Редакција часописа:

Миле Васић (Босна и Херцеговина), Раде Божовић (Србија), Ненси Л. Русо (Сједињене Америчке Државе), Осман Кан (Енглеска), Харис Герониколас (Грчка), Крунослав Миросављевић (Хрватска), Александар Скенџић (Хрватска), Љиљана Јовић (Босна и Херцеговина), Десанка Тракиловић (Босна и Херцеговина), Неђо Даниловић (Србија), Милован Митровић (Србија)

Секретар часописа:

Александар Јанковић

Савет часописа:

*Слободан Павловић, Мира Павловић, Благо Благојевић,
Јован Тодоровић, Десанка Тракиловић, Божић Раичевић, Јован Горчић*

Лектор:

Свјетлана Крсмановић

Прелом:

доц. мр. Сандра Млађановић

Корица:

доц. мр. Бојан Стеванић

САДРЖАЈ

Драгољуб Пилиповић / 5

Информационо-комуникационе технологије и ћирилица

ICT (Information and Communications Technology) and Cyrillic

Витомир Слијепчевић / 17

Иновативни приступ финансирању малих и средњих предузећа

Innovative approach to financing small and medium enterprises

Балша Кашћелан / 33

Оспоравање тестаментa у оставинском поступку у праву

Сједињених Америчких Држава

Will Contests under the Uniform Probate Code

Љиљана Јовић - Јелена Обрадовић / 41

Опорезивање пословне активности у свјетлу приближавања

Србије Европској унији

Taxation of business activity in the light of Serbia EU accession

Данијела Лакић / 54

Заједничка спољна и безбедносна политика ЕУ према

уговору из Лисабона

Common foreign and security policy of the EU according

to treaty of Lisbon

УДК 003.349:004.451.9
 doi:10.7251/NAU1505005P
 COBISS.RS-ID
 Примљено: 18.11.2014.
 Прихваћено: 21.12.2014.
 Оригинални научни рад

Наука
 број 1(8) / 2015
 год. VI, vol. 4
 стр.5 -16.

Драгољуб Пилиповић
 Слобомир П Универзитет
 Факултет за информационе технологије
 Слобомир-Бијељина, БиХ

Информационо-комуникационе технологије и ћирилица ICT (Information and Communications Technology) and Cyrillic

Abstract: Paper will start from the creation of the Cyrillic alphabet, then will immediately move on to the present situation. It will then describe what the electronic devices (not) be used Cyrillic letters and in what form and under what conditions it use. Conditions are defined in a ways of non-hardware concepts: software, databases, web pages, coding, etc. Special attention will be given to short messages on cell phones.

Key words: ICT, Cyrillic, code page, UTF, SMS.

Сажетак: Овај рад ће почети од настанка ћириличног писма, те ће се одмах прећи на данашње стање. Онда ће се описати који су то електронски уређаји који (не)могу користити споменуто писмо и у ком облику и под којим условима. Услови су дефинисани разним не-хардверским концептима: софтвер, базе података, веб странице, кодовање итд. Посебна пажње ће се посветити кратким порукама на мобилним телефонима.

Кључне речи: ИКТ, ћирилица, кодна страница, UTF, смс поруке.

1. Увод и циљ рада

Ћирилица је једно од основних особина словенских народа. Јер већина тих народа је користи. Такође српска ћирилица је једна од основних особина српског народа. То писмо у садашњем савременом облику створено Вуковим напорима има скоро јединствену особину на свету - тежи да буде потпуно фонетско. Овим радом желим потакнути размишљање, расправу и делање по овом питању. Тежиште овог рада је примена ћирилице (нарочито српске ћирилице) у информационо-комуникационим технологијама (ИКТ), које се налазе свуда око нас.

Почеће се од настанка ћириличног писма, те ће се одмах прећи на данашње стање. Онда ће се описати који су то електронски уређаји који (не)могу користити споменуто писмо и у ком облику и под којим условима. Услови су дефинисани разним не-хардверским концептима: софтвер, базе података, веб странице, кодовање итд. Посебна пажње ће се посветити кратким порукама на мобилним телефонима. Овај рад је испирисан манифестом Милића од Мачве из фебруара 1962. године и посвећен је њему и српској ћирилици.[1]

2. Историја ћирилице

Писмо `ћирилица` је добило свој назив по Ћирилу (грчки: Κύριλλος, црквени старословенски: Кѣриллъ), једном од двојице браће познатих као Солунска браћа и Словенски апостоли. Најмлађи од седморо браће, рођен је у византијском Солуну као Константин 827. године, а замонашио се у Риму мало пре смрти 869. године, добиши у том име Ћирило што изворно значи Господњи. Православна и римокатоличка црква на нашим просторима су браћу Ћирила и Методија уврстила у календаре за спомен и прослављање.

Најпознатији допринос из лингвистичке области Ћирило је дао у формирању првог словенског, па тиме уједно и српског писма - глагољице. Ово писмо се користило самостално прве две-три деценије од настанка у другој половини 9. века, па онда упоредо са ћирилицом, новим писмом које је „савршеније, практичније и за српски језик подесније“[2]. Глагољица се још дуго користила само на јадранским острвима, у Далмацији и Хрватској, чак до деветнаестог века. Однос глагољице и ћирилице није још увек до краја утврђен. Додатно, питање о постојању и поређење са винчанским писмом овде нисмо изводили.

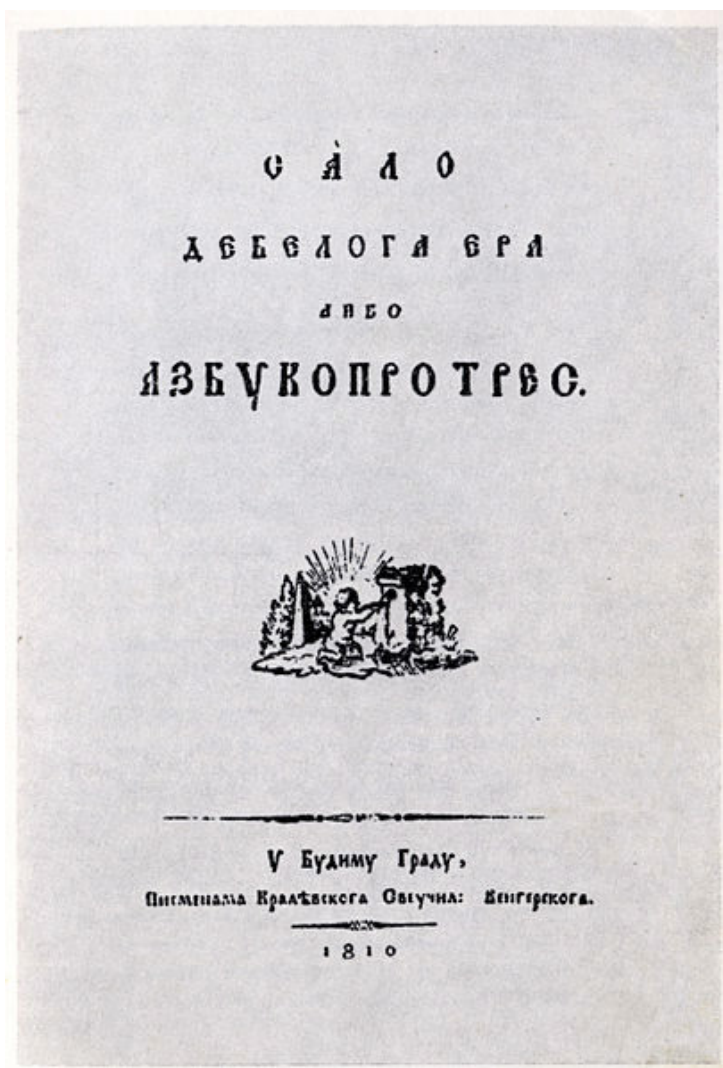
Претпоставља се да је првобитна ћирилица настала кроз рад ученика Ћирила и Методија. После Методијеве смрти (885.) морали су да напусте западнорсловенске крајеве и оду на југ, добар део њих под заштиту бугарске власти. Једно од битних места јесте Преславска књижевана школа, где су између осталих радили Наум Охридски и Црноризац Храбар. Друга школа је била у Охриду, где се спомиње Климент Охридски и брат му Наум. На тим просторима су нађена најстарија датирана документна првобитној ћирилици, па се са великом вероватноћом претпоставља да је на тим просторима и настала.

Ћирилица је настала од грчког унцијалног алфабета. Унцијални алфавет, у нашој терминологији уставни алфавет, је начин писања слова као да су у питању само велика слова (типографски термин за такав изглед и писање слова је верзал или мајускула). Словима из иницијалног грчког алфабета су додата слова за оне гласове које није има грчки језик; она су углавном преузета или прилагођена из глагољице.[3]

Могло би се рећи да су Срби на кратко били у стању двоазбучја (глагољица и ћирилица). Међутим, ћирилица се у српском језику користи више од 10 векова. Ипак, то није потпуно иста ћирилица. Временом је дошло до диференцијације старословенског језика у три редакције: српску, бугарску и руску. Писмо за руску редакцију је промењено одлуком Петра Великог у 18. веку и задњи пут после Октобарске револуције. Бугарско писмо је делимично пратило промене у руској ћирилици, да би 1945. године било реформисано задњи пут.

Тадашња српска ћирилица није била погодна за записивање простог, народног језика, већ за неки од редакција словенског језика који су повремено или упоредо били у употреби (српскословенски, словеносрпски, рускословенски). Посеђивала је 42 знака и са њом су се добро служило високо свештенство и образовани појединци.

Први покушај реформе писма је у време барока предложио Гаврило Стефановић Венцловић (1680. — 1749.), свештеник и писац, који је писао проповеди на народном језику и превео скоро цело Свето писмо. Предлагао је за употребу три слова у српској ћирилици: ђ, ѣ и џ.

Слика 1. Насловна страна Мркаљеве књижице

Учитељ и монах Сава Мркаљ (1783. - 1833.) је значајан по томе што је у својој програмској књижици „Сало дебелог јера или азбукопротрес“ први предложио радикалан раскид са постојећим писмом. Предложио је избацивање већине непотребних слова, те би се тако са првобитних 42 дошло до 26 знакова потребних за српски језик.

На његов рад се директно надовезује Вук Караџић (1787. - 1864.), који користећи крилатицу „пиши као што говориш, а читај као што је написано“ немачког филолога Јохана Аделунга, реформише српски језик али и српско писмо - ћирилицу. Задржао је 24 уобичајена слова (а, б, в, г, д, е, ж, з, и, к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш), а додао још 6. Слово ђ је прихватио од образованог владике Лукијана Мушицког, слово ћ је пронашао у старим српским рукописима, а слово џ у румунским рукописима, док је слово ј преузео из латинице. Осмислио је два нова слова, стапајући н и л са њ (полуглас за умекшавање) и добио слова њ и њ. Његова реформа је била дуго оспоравана због превише радикалног приступа, посебно због слова ј, али је на крају то постало писмо којим пишемо 150 година. Једноставност и економичност правила „један глас, једно слово“ је била неумољива у овом случају.

3. Садашња употреба ћирилице

Данас ћирилицу користе углавном словенски језици и језици разних етичких група на простору бившег Совјетског Савеза.

Користе је руски, белоруску, украјински, русински, бугарски, српски и македонски језик. Такође је користе сви језици бројних несловенских народа у Руској Федерацији, који припадају следећим групама језика: индо-аријански, ирански, романски, кавкаски, кинески, монголски, чукотско-камчатски, тунгуски, туркијски, уралски, ескимско-алеутски и други. Државе у којима је ћирилица службено писмо су следеће:

- Русија,
- Украјина,
- Белорусија,
- Киргизија,
- Казахстан,
- Таџикистан,
- Узбекистан,
- Монголија,
- Бугарска,
- Србија,
- Македонија,
- Црна Гора и
- Босна и Херцеговина.

Слика 2. Распрострањеност ћирилице данас[5]

Из свега предходно приказаног може се „извести поуздан закључак да је ћирилица евро-азијско писмо“. [6]

Ко је и када напустио коришћење ћирилице? Румунија је то урадила до 1860. године за румунски језик иако је он од свог првог записаног појављивања у шеснаестом веку био заснован на ћириличном писму. Азерски језик је више пута мењао своје основно писмо. Тако се у Азербејџану ћирилица користила у периоду од 1938. до 1991., када су прешли на (нову) латиницу. Туркменски језик има сличну историју као и азерски: оба припадају породици туркијских језика, прво су користила арапско писмо, па латинично, онда ћирилицу, да би после осамостаљења 1991. године прешле на латиницу која је прављена по угледу на садашње турско писмо. Ипак, „совјетска“ ћирилица се доста користи, нарочито је користи политичка опозиција у својим штампаним и електронским издањима да би нагласила разлику од власти. Узбекистан и узбечки језик који припада ујгурској групи је прошао кроз сличне мене, али је употреба ћирилице још распрострањена иако се латиница уводи на све стране, нарочито кроз школство и медије. Ипак у ове три споменуте земље се због укидања ћирилице одједном губи историјски континуитет, јер се у њиховој укупној историји највише штампаних ствари појавило

у прогресивном времену током Совјетског Савеза тј. током ћилиричног раздобља.

Број различитих слова (графема) свих постојећих ћилирица је негде око 150[7]. У табелама испод може се видети скуп слова из најраспрострањенијих (словенских) језика која користе ово писмо:

Руски	А	Б	В	Г	Д	Е	Ё	Ж	З	И	Й	К	Л	М	Н				
Белоруски	А	Б	В	Г	Д	Е	Ё	Ж	З	І	Й	К	Л	М	Н				
Украјински	А	Б	В	Г	Ґ	Д	Е	Є	Ж	З	И	І	Ї	Й	К	Л	М	Н	
Бугарски	А	Б	В	Г	Д	Е		Ж	З	И	Й	К	Л	М	Н				
Српски	А	Б	В	Г	Д	Ђ	Е	Ж	З	И		Ј	К	Л	Љ	М	Н	Њ	
Македонски	А	Б	В	Г	Д	Ѓ	Е	Ж	З	Ѕ	И		Ј	К	Л	Љ	М	Н	Њ

Табела 1. Упоредни списак словенских ћилиричних писама

Руски	О	П	Р	С	Т	У	Ф	Х	Ц	Ч	Ш	Щ	Ъ	Ы	Ь	Э	Ю	Я	33
Белоруски	О	П	Р	С	Т	У	Ў	Ф	Х	Ц	Ч	Ш		Ы	Ь	Э	Ю	Я	32
Украјински	О	П	Р	С	Т	У	Ф	Х	Ц	Ч	Ш	Щ		Ь			Ю	Я	33
Бугарски	О	П	Р	С	Т	У	Ф	Х	Ц	Ч	Ш	Щ	Ъ	Ь			Ю	Я	30
Српски	О	П	Р	С	Т	Ђ	У	Ф	Х	Ц	Ч	Џ	Ш						30
Македонски	О	П	Р	С	Т	Ќ	У	Ф	Х	Ц	Ч	Џ	Ш						31

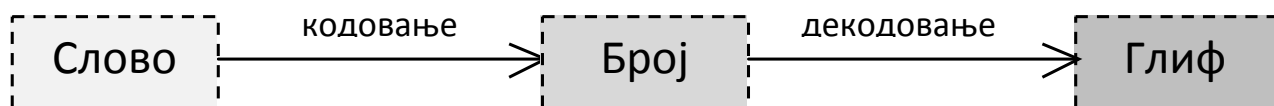
Табела 2. Упоредни списак словенских ћилиричних писама, наставак слова

Када је Бугарска држава приступила у пуноправно чланство у Европску Унију 2007. године, ћилирица је постала треће по реду официјелно писмо, поред латинице и грчког алфабета, које се користи као званично за писање докумената. Такође постоји и евро новац са ћилиричним натписима.

4. Кодовање

Кодовање (кодираније, encoding) представља скуп правила који успостављају једнозначну везу између података и њиховог приказа у дискретном облику, попут знакова или симбола[8]. Циљ кодовања је представљање података у погодном облику за запис, преношење, обраду и приказ. Кодовање преводи неки податак (нпр. слово) у неки други облик - код (нпр. бројчану вредност) који представља његову замену. Декодираније изводи обрнут поступак. Обично се кодови и припадајући подаци дају у облику речника односно табеле са два ступца. Да би се учесници у комуникацији разумели међусобно, потребно је да имају исти речник са кодовима. Пример опште познатог кода је Морзеова азбука, где су слова замењена са цртама и тачкама.

За потребе овог рада даље ћемо разматрати само део кодовања које се односи на кодовање слова. Такво кодовање преводи слово у број, број се записује у меморију или се преноси преко комуникационог медијума, те се по декодовању слово приказује на екрану (тзв. глиф) или се оно даље штампа на папир.

Слика 3. Дијаграм словног кодовања

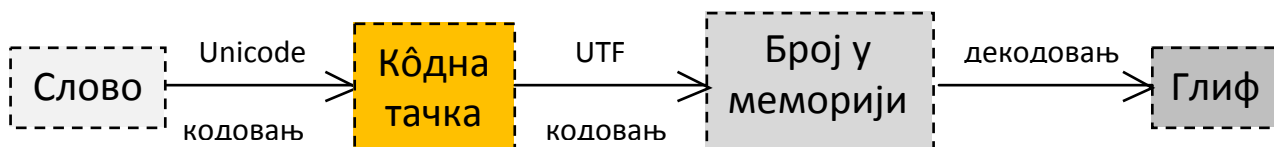
Прва шема за кодовање слова на електронским комуникационим уређајима попут телепринтера је био ASCII (American Standard Code for Information Interchange), који користи 7 бита (нула и јединица) за представљање свих слова енглеског/латинског алфавита, цифара, знакова за интерпункцију и специјалних карактера. Са 7 бита се може представити 27 комбинација односно 128 слова и других знакова, нпр. слово `А` је представљено са нумеричком вредношћу 65 (бинарни еквивалент је 100 0001), слово `В` је 66, слово `С` је 67 итд.

Ипак за оперисање на рачунарима је погодније користити бајт, који се састоји од 8 бита. Тако је ASCII кôд доживео проширење за један бит, те је сад могао представити 28 комбинација. У тих 256 комбинација могла су стати сва западноевропска латинична слова. Услед ширења броја личних рачунара на послу и по домовима, настала је потреба да се са овим проширеним ASCII кôдом представе друга писма. Ћирилична слова су била покривена у кôдној страници 855 (друга имена за ову страницу су CP 855, IBM 00855, OEM 855, MS-DOS Cyrillic). Ту кôдну страницу нису користили Источни Словени, мало више су је користили Јужни Словени за своје ћирилице. Сличну судбину је имала Мајкрософтова кôдна страница 1251, која се користила под њиховим оперативним системом Windows. У Русији се у то време користио највише KOI8-R кôд, али је он био прилагођен само руским словима па зато није био раширен другде.

Није постојао ауторитет у овом домену рачунарства да би стандардизовао кôдне странице, те су се оне недоследно користиле и документи са ћирилицом су се тешко преносили између рачунара. Ипак највећи проблем је било ограничење да се у једном документу може користити само једна кôдна страница. Није могуће било написати (или није било лаког и општег решења) документ на два различита писма. Зато се приступило изради универзалног кôдног стандарда.

Уникод (Unicode) тежи да буде кôдни стандард за све знакове, свеједно да ли су некад били у употреби, тренутно су у употреби или ће тек бити у употреби. Има потенцијал за милион знакова, од којих је тренутно искоришћено око 22% односно око 250 хиљада позиција, где је за око 100 светских писама постављено око 110 хиљада слова. [9] Стандард прописује непрофитна организација Unicode Consortium (unicode.org), а 2012. године је издата последња верзија 6.1 овог стандарда. [10] Сличан стандард само мањег обима је Универзални карактер скуп (UCS) Међународне организације за стандардизацију ISO 10646.

Уникод уводи један додатни слој апстракције у кодовање, тако што слова кодује у кôдне тачке. Он не кодује слово у конкретан број записан у меморији, већ повезује слово са апстрактном вредношћу - кôдном тачком. Кôдне тачке се даље кодују у неки конкретан запис на меморијском медијуму, што одређује заузеће меморијског простора. (Кôдне равне нећемо овде спомињати због једноставности излагања.)

Слика 4. Дијаграм словног кодовања са Уникод и UTF кодовањем

Да би се до краја завршило кодовање потребно је кôдну тачку превести у број који ће се записати на меморијски медијум или ће бити прослеђен кроз комуникациону мрежу. То другостепене кодовање изводи се са UTF (Unicode Transformation Format) превођењем. UTF је стандард за превођење свих Уникод знакова, постоје варијанте UTF-8, UTF-16 и UTF-32. Најзаступљенија варијанта је UTF-8 са променљивом дужином записа у меморији од једног до четири бајта за једну кôдну тачку. Ако је у питању текст са знаковима само из ASCII табеле, онда се користи само један бајт по знаку/кôдној тачки. У случају додатних слова из Гајеве латинице (č, ć, š, ž, đ) или било ког слова српске ћирилице, користе се два бајта. Кинеско (али и јапанско, корејско) писмо захтева бар три а некад и четири бајта. [11]

Можемо рећи да стања пре и после Уникод кодовања (слово, кôдна тачка) су апстрактни делови овог система, они могу бити записани на обичан папир или замишљени као идеје. UTF кодовање има за резултат конкретан запис на физички медијум и то је оно што одређује величину записаног текста. Графички приказ слова се добија после Уникод и UTF-8 подфаза декодовања и на екрану се види као глиф. На пример, слово `Буки` (старословенско име) је има U+0411 кôдну тачку, његов UTF-8 запис има два бајта 0xD0 0x91, а у неком програму за приказ текста то слово овако изгледа: Б.

По Уникод стандарду постоји укупно 434 ко́дних тачака за знакове који се могу повезати са свим историјским и садашњим ћирилицама. То укључује мала и велика слова, специфичне знакове за интерпункцију, ознаке за бројеве и друге ознаке за модификацију слова. [12]

По ISO 639 међународном стандарду српски језик има двословну ознаку *sr* и трословну ознаку *srp*. [13] Стандард ISO 15924 за ћирилично писмо одређује четворословну ознаку *Cyrl* и троцифрени број 220. [14]

5. Хардвер и софтвер

Подршка ћирилици у хардверу се огледа у различитим хардверским уређајима. Првенствено је ту у питању лични рачунар, али и преносиви рачунари, таблети и мобилни телефони. Лични и преносиви (лаптоп) рачунари скоро да немају функционална разлике; таблети су на пола пута између првих и мобилних телефона а имају функционално доста сличне делове али обично немају физичку тастатуру. Тај недостатак све чешће прате и мобилни телефони.

Код личних рачунара ћемо прво раздвојити битне хардверске делове за подршку ћирилици. У излазне уређаје спадају монитори и штампачи, који могу да прикажу било које слово јер формирају слова са тачка-по-тачка техником (растерска графика). Код обрадног подсистема, сваки данашњи процесор је (бар) 32-битни па може да обрађује Уникод слова. Меморије, у које спадају радна меморија, тврди дискови, оптички медијуми и флеш меморије, имају довољно капацитета да похране било који ћирилични документ. Ипак треба узети у обзир да при коришћењу Уникод записа, документи са ћириличним словима заузимају двоструко више простора него документи са истим бројем слова из енглеске латинице. Код излазних уређаја имамо тастатуре са налепљеним словима које се код нас продају у три варијанте: са енглеском латиницом, Гајевом латиницом и српском ћирилицом. Друга варијанта је вишеструко заступљенија од осталих. Гајева латиница лажно задовољава услове локализације на српски језик јер не подржава ћирилицу, већ се куцају еквивалентна слова уз додатак да слово „q“ замењује „љ“, слово „w“ замењује „њ“ и слово „x“ замењује „џ“. Не постоји обавеза увозника да локализују тастатуре на ћирилично писмо, иако таква операција је веома јефтина (десетак ситних налепница).

Слика 5. Тастатура са српском азбуком

Скоро све споменуто важи за таблете и мобилне уређаје. За уређаје који немају физичку тастатуру, подршка ћирилици зависи од оперативног система (као што ћемо видети, софтверске тастатуре имају одличну подршку независно од врсте и верзије оперативног система).

Основни софтвер без кога не може функционисати нити један хардверски уређај је оперативни систем. Овде ће бити споменути Мајкрософтови Windows XP и Windows 7, Linux Ubuntu 10.04, Android, Symbian и фабрички оперативни системи за мобилне телефоне. Тиме ће бити покривени скоро сви случајеви коришћења хардверских уређаја код нас. Код оба Мајкрософтова оперативна система постоји локализација у три нивоа. Први ниво је подешавање културе, која се подешава кроз бирање језика (понекад државе) плус додатно прецизирање. За ћириличне културе у верзији XP се спомињу: Serbian (Cyrillic), Serbian (Cyrillic, Bosnia and Herzegovina) и Bosnian (Cyrillic, Bosnia and Herzegovina), док за верзију 7 поред поменутих додатно постоје Serbian

(Cyrillic, Montenegro) и Serbian (Cyrillic, Serbia and Montenegro (Former)). Подешавање мења начин исписа и обраде бројчаних вредности, новчаних износа, времена и датума за цели оперативни систем. Други ниво локализације је избор језика и припадајуће тастатуре за унос текста. За верзију XP и 7 постоје исте оне опције као код првог нивоа локализације. Трећи ниво је превод корисничког интерфејса. Верзија XP има потпуни превод на српски језик исписан ћирилицом, док верзија 7 се може прво купити на Гајевој латиници и српском језику (или на неком другом језику, нпр. енглеском) па онда на њу додатно инсталирати језички интерфејсни пакет (LIP) са ћириличним писмом који садржи превод најфреквентнијих делова корисничког интерфејса. Фонтови служе за тачан приказ слова на екрану или папиру. Неки фонтови немају подршку за српску ћирилицу.

Оперативни систем Linux Ubuntu је бесплатан и слободан за употребу, јер свако може да има у виду шта изнутра чини њега (open-source). У њему, слично као у Мајкрософтовом систему, се одвојено подешавају тастатура (постоје за Serbian језик варијанте Serbia и Montenegro Cyrillic), формати за испис бројева, датума и новчаних износа (постоје `српски - Србија` и `српски - Црна Гора`) и на крају превод свих натписа (постоје `српски`, `српски - Србија` и `српски - Црна Гора`). Превод је потпун за оперативни систем али чак и за накнадно инсталиране програме попут OpenOffice-а, јер сви они деле базу података са преводом истих ставки у менијима а остатак превода се посебно инсталира. Пакет са преводом на српски језик се скида са Интернета, док се језик бира при пријави на систем из листе инсталираних језика којих може бити већи број.

Android је сличан Linux Ubuntu оперативном систему јер има исту основу. Налази се на већини таблет рачунара и тзв. паметних мобилних телефона. Они углавном немају физичку тастатуру већ се по потреби приказује софтверска тастатура на екрану осетљивом на додир. Постоје бројне верзије (2.*, 3.*, 4.*) које се брзо испоручују на тржиште и упоредо постоје и продају. Код свих верзија постоји могућност коришћења већ уграђене или накнадно инсталиране ћириличне тастатуре. За неке уређаје постоји локализација на српски језик потпуно, али је у већини у питању српски језик исписан Гајевом латиницом. Мобилни оператери у Србији и већи увозници мобилних уређаја мисле да је довољна локализација на овај начин, јер их иначе закон на то не обавезује а корисници ретко када траже превод са ћириличним словима.

Постоји још једна велика група паметних мобилних телефона са Symbian оперативним системом. И код њих је слично стање са локализацијом увозника и оператера, док ћириличне софтверске тастатуре су још недоступније. Код обичних мобилних телефона са фабричким оперативним системом у најбољем случају локализација је урађена са Гајевом латиницом и могу се укуцавати та слова у порукама. Иначе сви савремени мобилни телефони могу примити и приказати слова српске ћирилице.

Документи попут формата .doc, .docx, .xls, .xlsx, .ppt, .pptx, .mdb, .accdb, .pdf итд. већ дуже од деценију могу садржати српску ћирилицу. За неке од њих постоје алати за пресловљавање тј. пребацивање текста из српске ћирилице у Гајеву латиницу и обрнуто. При томе, популарни Мајкрософт канцеларијски алат Офис у верзијама 2007 и 2010 има ћириличну локализацију.

6. Интернет

Интернет представља рачунарску мрежу података светских размера, која је свима јавно доступна. На њој се пружају разне услуге, попут електронске поште и хипертекстуалних докумената. HTML (Hyper Text Markup Language) је формат у коме се описују и записују такви документи, HTTP (Hyper Text Transfer Protocol) представља протокол за размену а сами документи се идентификују са URI (Unified Resource Locator) именом. У HTML описном језику се ћирилични текст може записати са разним врстама кодовања (већ спомињаним раније). Софтвер за приказ HTML докумената (web browser) понекад не прикаже исправно слова па уместо њих исписује упитнике, празне квадратиће и сл. Разлог је непрепознавање врсте кодовања, па се она у опцијама мора подесити на одговарајућу. Ипак најчешће се користи UTF-8, што се поставља додавањем ознаке `charset="utf-8"`. Сама слова се записују у форматима `&#aaa;` и `&#xooo;`, где је `aaa` број кодне тачке по Уникод стандарду а `ooo` исто то записано хексадекадним бројним системом. То повлачи за собом чињеницу да су HTML странице са ћириличним текстом веће од оних са западноевропским латиницама, али је то занемариво

повећане јер су капацитети размене преко интернета далеко већи од тог увећања. Пример: слово `ћ` је записано као `Ћ`. Платформа Flash фирме Adobe намењена интерактивним и мултимедијалним презентацијама унутар HTML страница подржава такође UTF-8 запис.

Колико је подржана српска ћирилица код најпопуларнијих и најфреквентнијих сајтова на интернету, можемо да видимо да је гигант у тој области - Гугл - користи подразумевано односно без икакве додатне акције од стране корисника када приступате из Србије или као јасно уочљива опција када приступате из БиХ. То се односи на бројне сервисе које нуди Гугл (пored оног основног за претрагу на Google.com страници): за електронску пошту Џимејл, за документе и колаборацију Документи, интерактивне дигиталне Гугл мапе, претраживање научно-истраживачких и стручних радова Гугл академик, вођење јавних дневника Блогер и доста других. Од њихових познатих подружница једино YouTube сервис за видео садржај нема србизовано име. Један од највећих сајтова за комуникацију и дружење - Фејсбук - нуди такође добро локализован превод на српску ћирилицу.

Сајтови државне управе у земљама у којима се претежно говори српски језик морали би имати испис ћирилицом али ту постоје велике разлике:

- Подразумевани испис ћирилицом: Република Србија - председник, скупштина, влада, бројна министарства и војска; Република Српска - председник, скупштина, влада и унутар ње бројна министарства.
- Мора се изабрати писмо на почетку: Босна и Херцеговина - оружане снаге; Федерација Босне и Херцеговине - ентитетска влада;
- Ћирилица је једна од додатних опција: Република Црна Гора - влада и унутар ње министарства; Босна и Херцеговина - преседништво, парламентарна скупштина, савет министара; АП Војводина - скупштина (иначе почетни језик је енглески).

Сајтови делова државне управе који нису поменути (попут владе АП Војводине, кантона у БиХ или председника Црне Горе) немају подршку ћирилице.

Системи за управљање садржајем (CMS, Content Management System) на Интернету постоје да би се на лакши, аутоматизован начин постављали садржаји попут текста и слика, прилагођено знању и вештинама просечног корисника рачунара. Постоје за разне области па и њихове карактеристике од тога зависе. Најпопуларнији систем опште намене је Joomla, која има превод на српски ћирилицом. Исто је и са најпопуларнијим системом за вођење блогова - Вордпрес, системом за дискусионе форуме - Simple Machines Forum (SMF), системом за сакупљање знања и колаборациони рад - MediaWiki (на којем ради и чувена Википедија), као и системом за електронско удаљено учење - Мудл.

Базе података које се израђују у производима фирме Мајкрософт (SQL Server 2012), Oracle (Database 11gR2 и бесплатни MySQL 5.5), IBM (DB2) и Postgres (бесплатни PostgreSQL 9.1), имају могућност смештања података са српским ћириличним писмом одавно, најчешће по UTF-8 стандарду али и по другим. Подаци који се смештају у XML датотеке као вид база података чак ако се не нагласи подразумевано користе UTF-8.

Сајтови на Интернету имају своја лако препознатљива имена, тзв. доменска имена, скраћено домен (нпр. председник.срб). Део доменског имена на самом десном крају преко кога се одређује земља се зове домен највишег нивоа. Те домене додељује организација IANA (Internet Assigned Numbers Authority). Од пре неколико година је могуће регистровати доменска имена са ћириличним писмом[15]. Тако постоје домени највишег нивоа .рф (Руска Федерација, од 2010. године), .срб (Србија, од 2011. године) и .каз (Казахстан, од 2012. године). Усвојени домен за Монголију .мон се још не користи, док су предложени домени за Бугарску .бг и Украјину .укр у процесу разматрања до одобрења. Од почетка постојања .срб домена је регистровано око 4 хиљаде пуних доменских имена[16], а иначе постоје поддомени: .пр.срб (привреда/предузећа), .орг.срб (организације), .обр.срб (образовање), .од.срб (лични домени), .упр.срб (управа) и .ак.срб (академска мрежа).

Слање порука преко сервиса електронске поште подржава ћирилична слова, док крајња подршка зависи од програма за е-пошту и његових подешавања.

7. Смс поруке

Кратке поруке са мобилног уређаја на други се могу послати посредством посебне услуге мобилних оператера по имену SMS (Short Message Service). Овај сервис је направљен као део GSM (Global System for Mobile Communications) стандарда из 1985. године. Данас је прилагођен разним новијим мобилним технологијама, нпр. за пренос преко сателитских веза или чак фиксне телефоније. Прва порука за потребе тестирања је испоручена у децембру 1992. године у виду честитке за Божић. Смс поруке са мобилног уређаја се шаљу на предефинисани смс центар (SMSC), који користећи принцип похрани-и-испоручи, покушава да на најбржи начин испоручи поруку другом мобилном уређају без гаранције испоруке. Порука има одређени рок трајности, обично седам дана, после чега се брише. Могуће је примити поруку у току разговора јер смс поруке иду преко канала за сигнализацију, док говор има свој одвојени канал. (Овде користимо `смс порука` из разлога велике учесталости употребе ове речи у српском језику. Додатно у прилог томе може се сматрати да је `смс` скраћеница од `сервис малих саопштења`.)

Дужина било које смс поруке је 140 бајтова плус заглавље у коме се налазе информације ко шаље, коме се шаље, смс центар преко кога се шаље, која врста кодовања се користи итд. Врста кодовања утиче на број слова и других знакова који могу стати у једно поруку. Постоје два основна кодовања у смс порукама: подразумевано 7-битно (GSM-ASCII) и 16-битно (UTF-16).[17] Дужина од 140 бајтова односно 1120 бита (140 бајтова * 8 је 1120 бита) у првом случају дају дужину од 160 могућих знакова ($1120 / 7 = 160$) а у другом случају дужину од 70 знакова ($1120 / 16 = 70$). Подразумевано 7-битно кодовање је модификација ASCII табеле, па она покрива енглески, италијански, француски, немачки језик и језике из скандинавске групе језика; додатно садржи велика слова из модерног грчког језика.[18] Друга врста је Уникод кодовање фиксне 16-битне дужине, те се са њом кодују ћирилична слова али и латинична слова ван латинске основе (č, ć, š, ž, đ). Када се куца порука на мобилном телефону довољно је откуцати бар једно овакво слово и цела порука ће бити кодована по Уникод стандарду а њена дужина ће бити смањена на 70 знакова.

Вишеструке смс поруке су оне поруке чији број знакова прекорачује највећи дозвољени број знакова, било 160 или 70 знакова. Оне се називају спојене поруке (техничким речником PDU Mode SMS) а информација о тој особини троши одређени простор садржаја поруке. У овом случају један део вишеструке поруке сада може имати највише 153 знака. Тај део поруке се код мобилних оператера појављује као једна основна смс порука и тај начин се тарифирају односно наплаћују. У случају вишеструке смс поруке по Уникод стандарду имамо смањену дужину од 67 знакова. Свака појединачна порука се посебно наплаћује.

Можемо да видимо да су креатори техничких стандарда за смс поруке као полазну основу узели своје алфабете. Број узтеих алфабета је био минималан, те се за друге алфабете могла наћи подршка кроз надоградњу постојећег техничког решења. Та надоградња је `плаћена` кроз краће поруке писане ван слова (неких) латинских алфабета. Ако се жели написати порука са истим бројем знакова (првенствено овде мислимо на латиничне и ћириличне), онда је однос 2 пута (и мало више) неповољнији за не-латиничне поруке. Поставља се питање равноправности писама јер писати неким писмом кошта више него неким другим, као и поштовања правописних правила, закона и устава у неким земљама. Ово укључује и потребу за локализацијом физичких тастатура на телефонима, где се нпр. у Русији поред латинских слова налазе и слова руске ћирилице. Овде разматрамо и предлажемо више решења за равноправно тарифирање латиничних и Уникод смс порука (ово задње укључује и српску ћирилицу):

А) Тржишна утакмица. Данас је српска ћирилица у дефанзиви и у некој врсти подређеног положају у односу на латиницу из разлога у које неће се овде улазити. Иако имамо велики број корисника мобилне телефоније, тек мањи број зна да је уопште могуће слати ћириличне смс поруке. Модели телефона који се сада продају углавном имају Уникод подршку. Остаје да се шира популација информише и да у неком следећем кораку потражња за ћириличним смс порукама и телефонима који је подржавају прерасте у свеопшту потражњу коју неће моћи игнорисати произвођачи телефона, оперативних система за њих, мобилних оператера, увозника и свих других који су укључени у ово коло. На крају под притиском тржишта и удружења грађана или потрошача мобилни оператери изједначају цену за латиничне и ћириличне смс поруке.

Б) Техничко решење 1. Користећи постојећу телекомуникациону структуру и стандарде, променити подразумевано 7-битно кодовање и у њега укључити српску ћирилицу. Или укључити све важне светске ћирилице (можда уз додатак малих грчки слова, те тако добити кодовање

за православне земље/писма), што доводи до већих промена у кодовању али захтева и већу међудржавну иницијативу. Међутим постоје два значајна проблема. Први је компатибилност са постојећим врстама кодовања, јер нова врста кодовања не мора, уопште неће или неће ускоро бити читљива за друге ван новог кодовања. Техничка изводљивост је такође дискутабилна, јер је потребно осмислити нови софтвер за слање и примање порука на мобилним телефонима. Ако су у питању Android и слични тзв. паметни оперативни системи, онда то није велика препрека, док би у преосталим требало писати Java ME софтвер што не значи да ће добро радити на свим моделима телефона. Ако би ово све успешно било завршено, једна смс порука са ћирилицом би могла имати уобичајених 160 знакова.

В) Техничко решење 2. Код мобилних оператора у смс центрима се провера заглавље поруке и испитује се да ли је оно UTF-16 кодовано, та ако јесте онда се пар таквих порука (укупно 134 знака) наплаћује као једна порука. Овим се не постиже потпуна недискриминација ћирилице (134 знака наспрам 160), али се она бар умањује. Потребно је тражити од мобилних оператора да имплементирају ово техничко решење у своје billing подсистеме, што није превише технички захтевно али ће свакако довести до пада перформанси читавог обрадног система. Међутим, то је једнократан трошак куповине јачих рачунарских система што се обично периодично и чини, углавном због повећања број корисника. Поред додатног трошка, мобилни оператори могу тврдити да се овако нарушава приватност преписке али то није тачно јер се чита само заглавље поруке односно само првих неколико бајтова поруке које се и иначе читају ради техничке манипулације поруком.

Г) Техничко решење 3. По стандардима описаним у [17] и [18], предвиђене су `National Language Shift Table`. Ове кодне табеле пружају могућност кодовања у писмима разних језика (од ћирилица спомиње се руски језик). То 7-битно кодовање због активирања UDH (User Data Header) секције у оквиру поруке доноси највећу дужину од 155 знакова по једној поруци. Потребно је створити српски кодни распоред који би 3GPP организација усвојила као стандард. Ово је слично решење као што је предложено под Б. Ипак ова кодна проширења немају подршку ни код најновијих мобилних уређаја.

Д) Политичко решење. Донесе се закон о равноправности ћирилице којим се тражи да сваки технички уређај (рачунар, мобилни телефон, телевизор итд.) мора да има подршку за ћирилицу или неће добити атест за продају на локалном тржишту. У оквиру њега се обавезу мобилни оператори да ћириличне поруке третирају на исти начин као и оне друге. Оператори могу да примене неко од технички решења предложених овде или чак да креирају неко сопствено решење.

Ђ) Јапанско или интернет решење. Мобилни оператори за поруку дужине 140 бајтова наплаћују екстремно високу цену ако се она упореди са ценом за пренос података кроз мобилну мрежу. При том, нуди се и неограничени интернет проток по ниској цени, додуше и при ниској брзини преноса али више него довољно за размену порука. Поруке више не би биле смс типа, већ би се користили програми за инстант поруке (IM, instant messaging) којих има много и добар део њих је бесплатан за тзв. паметне телефоне. На тај начин је могуће за цену једне смс поруке дописивати се непрекидно дужи период времена у току дана. Такође то отвара могућност дописивања са корисницима на рачунарима јер се користи исти сервери за поруке или исти протоколи за инстант поруке. Употреба е-порука је друга опција код овог решења, мало је спорија што се тиче испоруке поште и потребно је наместити програм за скидање поште да често проверава да ли је дошло нешто ново. Овај тип комуникације је претежан у Јапану, јер слање смс порука са њиховим традиционалним словима је скупо и непрактично, при том користе посебан тип е-поште тзв. push e-mail који се одмах приказује на екрану чим пристигне, по угледу на уобичајено понашање смс порука.

Предложена решења су дата на различитим нивоима апстракције, а нека се међусобно не искључују односно могу се комбиновати. Имена решења су радног типа. Редослед навођења није дат по неком приоритету или пожељности.

8. Закључак

Трећа обимна технолошка револуција - информатичка, после неолитске и индустријске револуције, је омогућила пробој ћирилице у све поре постиндустријског друштва. На интернету се може наћи највећи број ћириличних записа него икада до сада у историји. За веровати је да ће тај тренд да се настави. Поређење језика и писама се симболично може видети на почетној

страни Википедије, где се најзначајнији ћирилични језик - руски, налази у друштву енглеског, немачког, француског, шпанског, италијанског и других језика који имају највећи број одредница на овој енциклопедији. Видели смо да је ћирилица у ИКТ врло добро подржана и треба је само користити. Ипак неки делови подручја ИКТ се често мењају те је потребно увек тражити се подржи ћирилично писмо у новим верзијама, било хардвера, софтвера или стандарда. То је напор који треба да покрене држава, удружења или појединци а сви они заједно да испоштују. Тај напор и настојање треба да буде константно као и наше коришћење ћирилице.

9. Литература

[1] Милић Станковић од Мачве: „Манифест - нови реализам или национална уметност“, фебруар 1962. (http://www.cirilica-beograd.com/Други-пушy/111120_Milic_od_Macve/, прочитано 25.9.2014.)

[2] Драгољуб Збиљић: „(Не)решено питање српског писма у српском правопису“, Скуп „Савремене информационе технологије - Интернет и ћирилица“, Бијељина, 2003.

[3] Предраг Пипер: „Увод у славистику I“, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1998.

[4] „Кирилица“, Википедија (<http://ru.wikipedia.org/wiki/Кирилица>, прочитано 25.9.2014.)

[5] „Distribution of the Cyrillic script worldwide“, Википедија (http://en.wikipedia.org/wiki/File:Cyrillic_alphabet_distribution_map.png, прочитано 25.9.2014.)

[6] Зоран Милошевић: „Геополитика и ћирилица“, Политичка ревија, Београд, 2011. (<http://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=1451-42811104107M>, прочитано 25.9.2014.)

[7] „Кирилица в Јуникоде“, Википедија ([http://en.wikipedia.org/wiki/Cyrillic_\(Unicode_block\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Cyrillic_(Unicode_block)), прочитано 25.9.2014.)

[8] Петар Бошњаковић: „Кодовање и квантовање“, Висока школа електротехнике и рачунарства струковних студија, Београд (прочитано 25.9.2014.)

[9] „Mapping of Unicode characters“, Википедија (http://en.wikipedia.org/wiki/Mapping_of_Unicode_characters, прочитано 25.9.2014.)

[10] „Unicode“, Википедија (<http://en.wikipedia.org/wiki/Unicode>, прочитано 25.9.2014.)

[11] „Request for Comments 2044 - UTF-8, a transformation format of Unicode and ISO 10646“, Internet Engineering Task Force, 1996. (<http://www.ietf.org/rfc/rfc2044.txt>, прочитано 25.9.2014.)

[12] „Кирилица в Јуникоде“, Википедија (http://ru.wikipedia.org/wiki/Кирилица_в_Юникоде, прочитано 25.9.2014.)

[13] „Codes for the Representation of Names of Languages, arranged alphabetically by alpha-3/ISO 639-2 Code“, (http://www.loc.gov/standards/iso639-2/php/code_list.php, прочитано 25.9.2014.)

[14] „Codes for the representation of names of scripts“, ISO/Unicode, 2004 (<http://www.unicode.org/iso15924/codelists.html>, прочитано 25.9.2014.)

[15] „.срб“, Википедија (<http://sr.wikipedia.org/wiki/.срб>, прочитано 25.9.2014.)

[16] Регистар националног интернет домена Србије (РНИДС), (ruidc.srb, прочитано 25.9.2014.)

[17] „Alphabets and language-specific information 3GPP TS 03.38“, 3rd Generation Partnership Project - 3GPP (<http://www.3gpp.org/ftp/Specs/html-info/0338.htm>, прочитано 25.9.2014.)

[18] „GSM 03.38“, Википедија (http://en.wikipedia.org/wiki/GSM_03.38, прочитано 25.9.2014)

УДК 336.77:347.722
 doi: 10.7251/NAU1505017S
 COBISS.RS-ID
 Примљено: 17.03.2015.
 Прихваћено: 26.05.2015.
 Прегледни рад

Наука
 број 1(8) / 2015
 год. VI, vol. 4
 стр.17-33

Витомир Слијепчевић
 Слобомир П Универзитет
 Факултет за економију и менаџмент
 Слобомир-Бијељина, БиХ

Иновативни приступ финансирању малих и средњих предузећа

Innovative approach to financing small and medium enterprises

Abstract: The Banking sector of Republic of Srpska and Federation of Bosnia and Herzegovina operates according to the established principles of classical banking business, which is primarily oriented to achieve the interests of their shareholders and managers, through secure and reliable banking business activities. Proactive performance to their customers and introducing innovations that would be aimed at creation, growth and development of businesses and entrepreneurship, are under-represented, and it is necessary to create a theoretical and practical opportunity to implement them in the domestic banking sector. The current state of the banking sector does not provide an effective and efficient development of small and medium enterprises, it doesn't create a favorable environment for entrepreneurship and the creation of "start-up" companies. In order to overcome the inertia of the existing banking sector it is necessary to make some innovative change in banking approach to it's environment, their customers and their needs.

Keywords: principles of entrepreneurship, innovation, creativity, private investment funds, venture capital.

JEL: L26, G21

Апстракт: Банкарски сектор Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине дјелује по устаљеним принципима рада класичног the domestic banking sector. пословног банкарства, које је превасходно оријентисано на остварењу интереса својих акционара и менаџера, кроз сигурне и поуздане банкарске пословне активности. Проактивне и иновативне активности у раду са клијентима, а које би имале за циљ настанак, раст и развој малих и средњих предузећа, недовољно су заступљене, те је неопходно створити теоретске и практичне претпоставке како би се оне инволвирале у домаћи банкарски сектор. Садашње стање банкарског сектора не омогућава ефектан и ефикасан настанак малих и средњих предузећа, не ствара повољан амбијент за развој предузетништва и настанак "start-up" предузећа. Да би се превазишла инертност постојећег банкарског сектора неопходно је извршити иновативан заокрет у банкарском приступу ка окружењу, својим клијентима и њиховим потребама.

Кључне ријечи: предузетнички принципи, иновативност, креативност, приватни инвестициони фондови, фондови ризичног капитала.

JEL: L26, G21

УВОД

У Републици Српској, односно Босни и Херцеговини, практично не постоји пословна банка која је оријентисана и која има за циљ пружање финансијске подршке оснивању, расту и развоју, малих и средњих предузећа. Кроз овај рад покушаће се, а примјеном теоријских и практичних искустава у области финансирања предузетништва у развијеним земљама, истражити могућа рјешење за наше прилике и развојне могућности. Проведена истраживања из области финансирања предузетништва показују да су те активности у Босни и Херцеговини и даље на врло ниском нивоу. Један од разлога је и то што су предузетници недовољно и неадекватно оспособљени за вођење и одлучивање о битним питањима развоја предузећа, те је неопходно да се изврши адекватна едукација у циљу остварења ефикасности пословања. У оквиру овог рада под појмом „Предузетничка банка“ подразумијева се банка која је развојно оријентисана на финансирање предузетништва, малих и средњих предузећа, а посебно “start-up” предузећа, а која у свом раду користи иновативне и креативне методе и принципе, а у циљу остварења бржег привредног развоја земље.

1. Принципи финансирања развоја малих и средњих предузећа

Мала и средња предузећа представљају главне носиоце развоја привреде европских земаља и као таква она су покретачи иновација, запослења, социјалне и локалне интеграције Европе. Европска повеља за мала предузећа, која је обавезна за све чланице Европске уније, а чији је потписник и Босна и Херцеговина од јуна 2003. године, истиче сљедећа подручја која су значајна за побољшање пословног амбијента за мала и средња предузећа:

- реформа законодавства,
- приступ финансијама,
- пословно заступање,
- образовање у предузетништву и
- конкурентност.

Обзиром да је на европским просторима, у највећем броју земаља, пред крај 20.-ог и почетком 21.-ог вијека, дошло до промјене друштвено-економског система и геостратешког, односно, војно-политичког простора, што је за последицу имало слабљење економске моћи тих земаља, као рјешење проблема друштвене заједнице, наметнуо се већ виђен модел развоја привредних система по моделу Европске уније. Тај модел преферира развој малог и средњег предузетништва заснованог на иновацијама, креативности и конкуренцији. Већина земаља у транзицији је прихватила Европску повељу за МСП и приступила реформи законодавног система, изради стратегија развоја и оснивању Агенција за развој МСП.

Земље Југоисточне Европе знатно заостају за Централно-европским земљама у погледу структурних реформи и припреме системских услова за ефикасно функционисање тржишта. Заостајање у развоју ових земаља нарочито се види кроз сљедеће примједбе: није у потпуности изграђен институционални оквир за несметане конкурентске односе у привреди, банке нису до краја реформисане, приватизација је недовршена, не постоји развијено финансијско тржиште, порески систем је недограђен, а разлике у богатству грађана се повећавају. У свим земљама у транзицији основни транзицијски модел обухватио је сљедеће компоненте:

- приватизацију предузећа у државној својини,
- либерализацију цијена и напуштање државних субвенција,
- укидање препрека за отварање нових предузећа и привредних организација,
- либерализацију финансијског тржишта,
- либерализацију спољне трговине,
- успостављање ефикасног управљања привредним организацијама,
- уравнотежење државног буџета повећањем пореза и смањењем потрошње јавног сектора.

Поред тога, неке земље Централне и Југоисточне Европе започеле су структурне реформе које су обухватиле: пореску реформу, реформу банкарског система, заустављање еколошког уништавања средине, дефинисање индустријске политике која прави разлику између успјешних и неуспјешних предузећа, спречавање монополског положаја појединих предузећа и успостављање правила за слободну конкуренцију на тржишту.

Босна и Херцеговина треба да слиједе пут којим је ишла Словенија, која је постала пуноправни члан Европске уније, и има развијен сектор МСП, који је константно у експанзији. Словенија је, на основу Закона о промовисању малог бизниса, формирала фонд за развој МСП, који се финансира из републичког буџета. Банке у Словенији за развојне пројекте одобравају кредите сектору МСП уз каматну стопу од 4 %. Примјери који долазе из сусједне Хватске требају бити добар показатељ за предузетнике у Републици Српској и Босни и Херцеговини, који показују како је на један систематичан и свеобухватан начин, преко оснивања низа агенција државног и регионалног карактера, фондова за развој, савеза и комора, и масе пројеката за развој малог и средњег предузетништва покренут привредни раст и развој Хрватске. Посебно су интересантни пројекти за поједине области привреде и подручја (пројекти за развој туризма, пројекти за развој пољопривреде, пројекти за развој неразвијених подручја Хрватске), који дају низ погодности за остварење подстицајних средстава, гарантних средстава, гаранција и чини организован модел институционалне подршке финансирању даљег развоја сектора МСП.

Босна и Херцеговина мора да изврши неопходне реформе у домену законодавства, пореске и привредне реформе и створи предуслове за развој малих и средњих предузећа који би омогућио прилив страних инвестиција у земљу (развијен жељезнички, авио, друмски и ријечни саобраћај) и тиме заокружила систем финансирања даљег развоја МСП. Босна и Херцеговина има адекватан примјер организоване подршке у свом окружењу, а коју чини држава Србија у правцу стварања претпоставки за развој предузетништва, малих и средњих предузећа, као будуће окоснице привредног развоја. Она је предузела значајне кораке у стварању повољног законодавног, економског, тржишног и финансијског амбијента за тај развој. Организована је Републичка агенција за развој малих и средњих предузећа и предузетништва, те регионалне и локалне агенције. Формирано је низ гарантних фондова који омогућавају МСП која немају колатерале за обезбјеђење покрића за банкарске кредите да приступе финансијским средствима путем гаранција фонда. Посебно интересантан је гарантни фонд који је формирала Влада Србије намијењен за неразвијена подручја Јужне Србије који покрива 50% кредита МСП која послују на југу Србије.

Наведени примјери указују на општу одређеност европских земаља да Сектор малих и средњих предузећа промовишу као најзначајнији облик организовања предузећа у циљу остварења привредног развоја земље. С циљем стварања амбијента за развој МСП и предузетништва користе се комбиноване методе институционалне подршке и тржишног механизма дјеловања, што одступа од класичног приступа, који преферира тржиште као механизам саморегулације без државног утицаја.

Постављају се питања:

- *«Који су то захтеви који нужно морају бити задовољени у процесу креирања и спровођења државне политике подршке настанку нових, односно “start-up” предузећа?»*
- *„Да ли је и каква би требало да буде институционална инфраструктура која би оптимизирала облике и механизме подршке “start-up” предузећима?“*
- *„Да ли је дошло вријеме да пословне банке приступе иновирању својих производа, услуга и пословних наступа?“*

Одговори на ова питања могу се апсолвирати кроз иновативне принципе пословања, а који у себи садрже комбинацију класичних банкарских принципа и нових креативних и иновативних метода и приступа који су усмјерени на предузетника и његов развој. Савремена приступ пословних банака, а у циљу веће подршке финансирању сектора МСП, подразумева кључни заокрет у пословној политици банке који подразумева оријентацију на клијента и његов развој, на подстицање клијената на оснивање, раст и развој предузећа.

Посебан фокус интересовања такве банке треба да посвете финансирању “start-up” предузећа, а што је оствариво кроз следеће принципе дјеловања банке:

(1) **Принцип прихватљивости и адекватности средстава** - ефективна цијена коштања ангажованих средстава треба бити прихватљива за предузетника и као таква да омогућава остварење предузетничке активности - услови финансирања “start-up” предузећа прилагођени потребама клијената. Обзиром да предузетничка активност у почетној «start-up» фази се налази практично у фази идеје, обезбјеђење средстава представља велики, често, непремостиви проблем предузетника у Босни и Херцеговини. Зато формирање предузетничке банке која би у себи имала инволвирану могућност ангажовања средстава предузетног капитала би омогућила стварање већег интереса за оснивање предузећа и бољу подршку сектору малих и средњих предузећа.

(2) **Принцип иновативног мјерења успјешности** - мјерење пословног резултата предузетничке банке формално не би се разликовало од мјерења пословног резултата класичне комерцијалне банке, али биланс успјеха предузетничке банке треба да садржи посебно изражене ефекте који проистичу из њене организационе специфичности. Основа за доношење одлуке о финансирању предузетничког пројекта заснована на процјени поузданости и способности предузетника, студији изводивости и остваривости бизнис плана, те на објективној процјени осталих планских величина, а која подразумијева праћење пројекта од почетка финансирања до краја (обука, консалтинг, мониторинг). Финансирани пројекти треба да испуњавају прописане услове квалитета и поштивање међународних стандарда којима је регулисана изабрана дјелатност.

(3) **Принцип инвестиционе прихватљивости** - судјеловање, односно сувласнички однос у предузетничким пројектима гдје постоји интерес предузетника и банке. Предузетничка банка може да се појави и у улози улагача капитала у брзорастућа предузећа, односно у она предузећа гдје процијени да је поврат средстава адекватан уложеном капиталу. Оваква форма финансирања предузетничке банке одвијала би се у «start-up» и раној фази развоја предузећа. «Када приватни инвестициони фондови улажу у касније фазе (тј. у експанзију) они се више не зову инвестициони фондови предузетног капитала, него инвестициони фондови за развој» Интерес предузетника је, поред обезбеђивања капитала, да уз помоћ банке развије стратешке и бизнис планове, дође до квалификованих менаџера, привуче стратешке партнере и освоји тржиште. Банка остварује управљање у предузећима преко учешће у Управним и Надзорним одборима, што јој омогућава учешће у доношењу стратешких одлука у предузећу, контролу анагажованих средстава и остварење добити. Остварење добити предузетничке банке се остварује посредно као резултат интензивног повећања вриједности предузећа.

(4) **Принцип организационе прилагодљивости** - отвореност у формирању гарантних фондова за осигурање необезбијеђених износа кредита са Владом и другим заинтересованим субјектима. Банка се може појавити као један од оснивача гарантног фонда, а чија средства би служила за покриће необезбијеђених износа кредита. Поред тога банка се може појавити и у улози оснивача приватних инвестиционих фондова, других предузећа и компанија уколико има интерес. За функционалан наступ предузетничке банке на финансијском тржишту Босне и Херцеговине, неопходно је прилагодити законодавну регулативу, а која би наведене форме организовања законски, на прихватљив начин за предузетника и банку, уобличио, а у интересу развоја предузетнишва и привредног развоја земље.

(5) **Принцип професионалне подршке** - финансијска и нефинансијска подршка финансираном пројекту. Овај принцип реализовао би се кроз активан наступ банке ка финансираном пројекту, односно ка улагању у предузеће. Кроз стечено искуство у раду са разним облицима и величинама привредних друштава стручни кадрови и менаџери банке познају најбоље начине улагања капитала, вођења фирми, праћења технолошког развоја, тржишног позиционирања и маркетиншког наступа. Менаџери банке били би у позицији доносилаца одлука што им у свакој фази развоја предузећа омогућава адекватно дјеловање и кориговање планских активности ради ефикасног остварења постављених циљева.

(6) **Принцип временске свеобухватности и функционалности** - константна приступачност финансијским средствима и нефинансијској подршци (брзина, ефективност, ефикасност, фазна подршка) као и прихватљивост од стране комитента (да су услови и критеријуми за коришћење финансијске подршке у складу са потребама и могућностима корисника, односно да су облици финансијске подршке економски реално прихватљиви за корисника). Принцип временске свеобухватности подразумева финансијско и нефинансијско праћење предузећа у различитим фазама развоја предузећа и прилагођавање те подршке у овисности од фазе развоја у којој се предузеће налази. У почетној фази развоја («беби» и «start-up»), код брзорастућих предузећа, властита средства, средства фондова предузетног капитала, подстицајна средства државе, су најреалнији облик средстава који предузеће може остварити. У каснијим фазама развоја предузећа могу се ангажовати и комерцијална средства банака пошто предузеће већ има развијене производе и тржиште, има своју позицију на тржишту, препознатљиво је, има имовину коју може заложити код банака и сл.

(7) **Принцип кординираности и разноликости** - усклађеност финансијске подршке са другим изворима и разумна разноликост финансирања пројеката. У процесу финансирања банка би финансијску подршку усклађивала са другим видовима финансирања предузетника (властита средства, средства пословних анђела, средства породице и пријатеља, средства партнера у послу, подстицајна средства фондова, кредитна средства, «capital venture» и сл.) Предузетничка банка треба предочити предузетнику шта му значи поједина врста финансирања пројекта као би изабрао најадекватнију за остварење својих циљева пословања. Ако предузетник узме кредит код банке, он има обавезу да кредит врати са одговарајућом каматом у одређеном временском периоду и тад се власништво бизниса не трансферише даваоцу кредита. Инвестициони капитал има потпуно другачије карактеристике, пошто тада предузетник не враћа инвеститору уложени капитал и не плаћа му камату, али инвеститор постаје сувласник бизниса. Приликом детерминисања одговарајућег баланса на линији дуг (позајмљени капитал) - инвестициони капитал, предузетник треба да буде свјестан двије чињенице. Када позајмљује капитал од банке и ако из било ког разлога није у могућности да одплаћује анuitете, може да буде доведен у стање банкротства. Насупрот томе, власнички капитал, пред предузетника поставља питање контроле пословања предузећа. За разлику од даваоца кредита, који директно није заинтересован за функционисање бизниса, већ само за отплату кредита са каматом, давалац инвестиционог (ризишног) капитала је заинтересован за његов успех, јер директо везује своју добит, на бази учешћа у власништву фирме, за успех и профитабилност фирме.

(8) **Принцип етичности и пословне културе** - подразумева дефинисана начела и правила понашања, позитиван примјер менаџмента, те рјешавање евентуалних етичких проблема у њиховој почетној фази и санкционисање неетичког понашања. Једна од најважнијих ствари које савремена банка мора урадити у свом пословању јесте увођење снажне етике, а затим кроз финансирање предузетничких пројеката преносити, и уводити, такав начин понашања и у предузетничке организације. Етички и правни изазови везани за оснивање и развој предузећа су веома компликовани и могу довести до прављења грешака које је тешко исправити. Зато је важно да предузетници и банкарски схвате ово питање и граде такве односе у организацији како би се избјегле скупе грешке.

(9) **Принцип транспарентности** - који подразумева јасну и прецизно дефинисану ситуацију по питању свих параметара финансирања пројекта и његову јавност свим заинтересованим странама (власницима, органима управе и контролним органима), а коју омогућава имплементација вишестраних информационих канала.

(10) **Принцип популаризације и добровољности** - проактивно некамерно и добровољно финансирање пројеката кроз креирање фонда за донаторску подршку пројектима заснованим на иновацијама младих предузетника и предузетничких асоцијација. Средства би се обезбјеђивала из добити предузетничке банке, Централне банке БиХ, владиних министарстава и јавних предузећа. Овај принцип пуну своју примјену би добио кроз форму организовања предузетничке банке у државном власништву, гдје би се, а ради остварења циљева друштвене заједнице, могле реализовати многе иновативне идеје.

Класични принципи

- Принцип ликвидности
- Принцип пословности
- Принцип сигурности и ефикасности улагања
- Принцип рентабилности
- Принцип солвентности
- Принцип ажурности

Предузетнички принципи

- Принцип прихватљивости и адекватност средстава
- Принцип иновативног мјерења успјешности
- Принцип инвестиционе прихватљивости
- Принцип организационе прилагодљивости
- Принцип професионалне подршке
- Принцип временске свеобухватности и функционалности
- Принцип кординираности и разноликости
- Принцип етичности и пословне културе
- Принцип транспарентности
- Принцип популаризације и добровољности

Слика 1. Принципи дјеловања класичне и предузетничке банке

Класични банкарски принципи представљају основне принципе пословања привредних субјеката у тржишним условима привређивања. Специфични за банке су једино принцип ликвидности и солвентности који се сматрају основним принципима класичног банкарства. Сви ови принципи имају један основни циљ, а то је опстанак привредног субјекта, односно, заштита интереса акционара и депозитара.

Предузетничка банка, поред класичних банкарских принципа увела би и елементе предузетничког понашања кроз наведене принципе пословања чиме би значајно унаприједила опсег свог дјеловања, а ради довођења банке у позицију активног финансирања предузетништва и предузетничких пројеката гдје класично комерцијално банкарство нема могућности или интереса за то. Дати принципи отварају нове могућности за наступ предузетничке банке у циљу финансирања предузетничких подухвата водећи рачуна о интересима и могућностима својих клијената. дајући им охрабрење и потпору кроз властито судјеловање и спремност за учешћем у реализацији њихових замисли и идеја. Финансијска подршка предузетничке банке је адекватна потребама малог предузетника и охрабљује га да уђе у процес, да да шансу себи за испољавање властите креативности и одлучности. Овако постављени принципи функционисања предузетничке банке омогућавају стварање функционалне банке која може правовремено и тачно да објелодањује све материјалне чињенице везане за банку, њену финансијску ситуацију, резултате и управљање, а што ствара повјерење клијената и њихову посвећеност банци. Такав однос међусобног повјерења и уважавања ствара синергетски ефекат на пословање, како предузетника, тако и банке. Основне претпоставке за стварање и развој предузетничке климе у Републици Српској и Федерацији БиХ родразумијева:

- заштиту власништва и права својине,
- подстицње пословне иницијативе, креативности, иновативности, одговорности,
- афирмацију рада, знања, успјеха и стварања богатства,
- стабилан економски и политички систем,
- стимулисање предузетништва,
- јасну и стабилну пореску политику.

У зависности од извора капитала за улагања, постоје и различите врсте приватних инвестиционих фондова предузетног капитала, као што су:

(1) **Приватна партнерства са ограниченом одговорношћу.** Средства за улагања обезбјеђују од других институција, приватних и јавних пензионих фондова, фондација, корпорација, универзитета, богатих појединаца, банака, осигуравајућих компанија и сл.

(2) **Инвестиционе компаније за улагања у мала предузећа.** Ове компаније, за разлику од приватних партнерстава, имају могућност да користе и новац од државе. Овај модел дјеловања фонда има сличности са дјеловањем Републичке агенције за развој малих и средњих предузећа Републике Српске која је у појединим периодима директно додјељивала средства предузетницима у почетној «старт-уп» фази, и као модел ангажовања средстава предузетног капитала могуће га је укључити у дјеловање предузетничке банке.

(3) **Корпорацијске фирме предузетног капитала.** Ови фондови су повезани са корпорацијама чији новац и користе као извор за улагања у предузећа. Обично се ради о улагањима у предузећа која су корпорацијским фондовима значајна из неког разлога (нова технологија, стратешка партнерства, нека врста синергије).

(4) **Разне друге филијале финансијских институција.** Фондови који су филијале финансијских институција су веома слични корпорацијским фондовима предузетног капитала, пошто, такође, улажу новац у фирме које су од посебног интереса за ту институцију. Предузетничка банка, а ради снажнијег остварења финансирања развоја предузетништва, може да се појави као један од оснивача овакве врсте фонда на просторима Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине. Она би могла да иде и корак даље, те да буде иницијатор оснивања таквог фонда у сарадњи са Републичким агенцијама за развој малих и средњих предузећа. Држава би требала да створи правни оквир који би то омогућавао. Постојећи државни фондови могли би се укључити као оснивачи и заједно са предузетничком банком, и другим заинтересованим потенцијалним улагачима, створио би се значајан потенцијал фонда, а који би могао да буде «иницијална каписла» развоју предузетништва у Босни и Херцеговини.

Процес улагања фондова предузетног капитала започиње анализом потенцијалних кандидата или идеја за улагања, при чему се води рачуна да: предузеће послује на великом тржишту које је у развоју, има више производних линија, може остварити профитну стопу преко 40%, има конкурентну предност, има стабилне приходе, има квалитетан менаџмент, има патентиране производе. Ова фаза анализе максимално траје двије недеље.

У другој фази процеса улагања анализирају се кандидати који су прошли прву фазу. Тада се врши анализа свих аспеката компаније почевши од историје компаније, преко менаџмента, производа, маркетинга, финансија и кадрова. Друга фаза траје од двије недеље до четири мјесеца, а прође је мање од 3% анализираних компанија.

У трећој фази приступа се процјени вриједности фирме у коју се улаже и постављају се основи за будућу сарадњу. У овој фази пажња се посвећује инвестиционој документацији, њиховим терминима и клаузулама Рок трајања ове фазе је двије недеље до два мјесеца.

У четвртој фази партнери и борд директора фонда прегледају документацију и одобравају улагање. У овој фази фонд прикупља и архивира сву неопходну документацију за улагања. Ова фаза траје од двије до шест недеља.

У петој фази приватни инвестициони фондови предузетног капитала улажу средства и посвећују се надгледању улагања кроз чланство у раду борда директора и анализу извјештаја које компанија израђује и доставља фонду. Приватни инвестициони фондови предузетног капитала помажу компанијама у креирању маркетинг плана компаније, давању пословних савјета, подршке при продаји производа, идентификују подручја рада гдје су неопходна побољшања, прате развој предузећа, организују посјете експерата за разне области сл. Овај корак може да траје три до седам година, а затим, у задњем кораку, приватни инвестициони фондови предузетног капитала се фокусирају на реализацију профита. Обзиром да ови фондови улажу у високо ризичне пројекте реализација инвестиције се очекује у периоду од десет година. Профит се остварује продајом компаније на берзи, куповином компаније од стране менаџмента или продајом акција компаније другим инвестиционим фондовима.

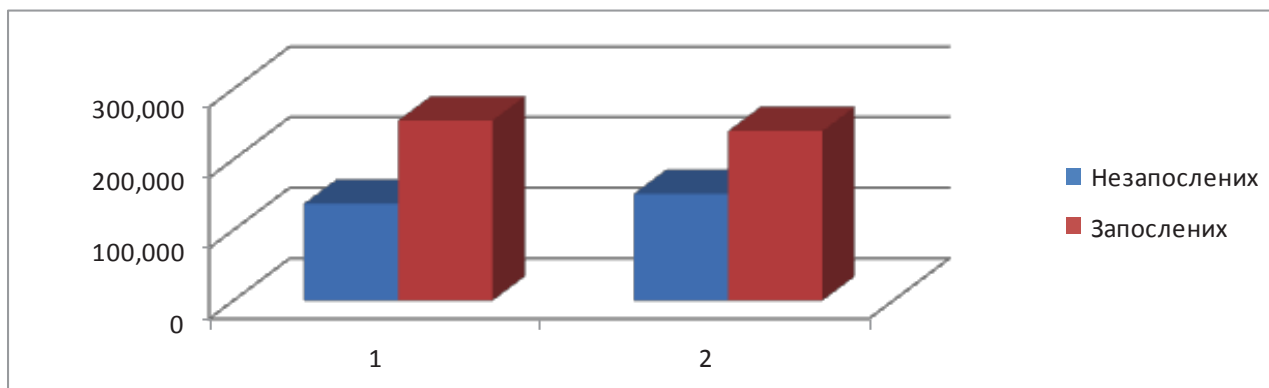
3. Финансирање предузетништва и запосленост у Републици Српској

Мала и средња предузећа у развијеним тржишним економијама су један од најважнијих покретача укупног привредног развоја, која подстичу приватно власништво и предузетничке способности, повећавају запосленост становништва, помажу диверсификацију привредних активности и знатно утичу на повећање производње и размјене. Ради остварења већег раста и развоја сектора МСП неопходно је створити правну основу за предузимање мјера економске политике усмјерене ка динамичком развоју цјелокупне привреде. Банкарски сектор треба укључити у редовне токове финансирања предузетника и „start-up“ предузећа кроз дефинисане форме заједничког наступа банке и државе. Остали сектори, институције, удружења и заједнице, морају да прилагоде своје дјеловање потребама овог сектора, а институције државне, регионалне и локалне заједнице да, равноправно са другим привредним и ванпривредним субјектима, ставе на располагање постојеће капацитете с циљем финансирања „start-up“ предузећа које ће довести до бржег раста и развоја, веће ефективности и ефикасности у раду, те запослености становништва. Када је у питању запосленост становништва у Републици Српској треба имати у виду чињеницу да је 2009. године било укупно запослено 255.303 грађанина, а 31.12.2013. године 240.305, што чини смањење за 6%. Такође, број незапослених је паралелно порастао са 137.288 дана 31.12.2009. године на 151.290 грађанина на дан 31.12.2013. године, а што чини повећање за 10%.

Редни број	Опис	2009	2013	Разлика	Индекс
1	2	3	4	5	6
1	Незапослених	137,288	151,290	14,002	110
2	Запослених	255,303	240,305	-14,998	94
	Радно способно становништво	392,591	391,595	-996	100

Табела 1. Однос запослених и незапослених у РС 2009./2013.

Извор: http://www.irbrs.org/azuro3/azuro/uploads/967151_monitor13_cir.pdf. Преузето и модификовано.

Графикон 1. Приказ запослених и незапослених у РС 2009./2013.

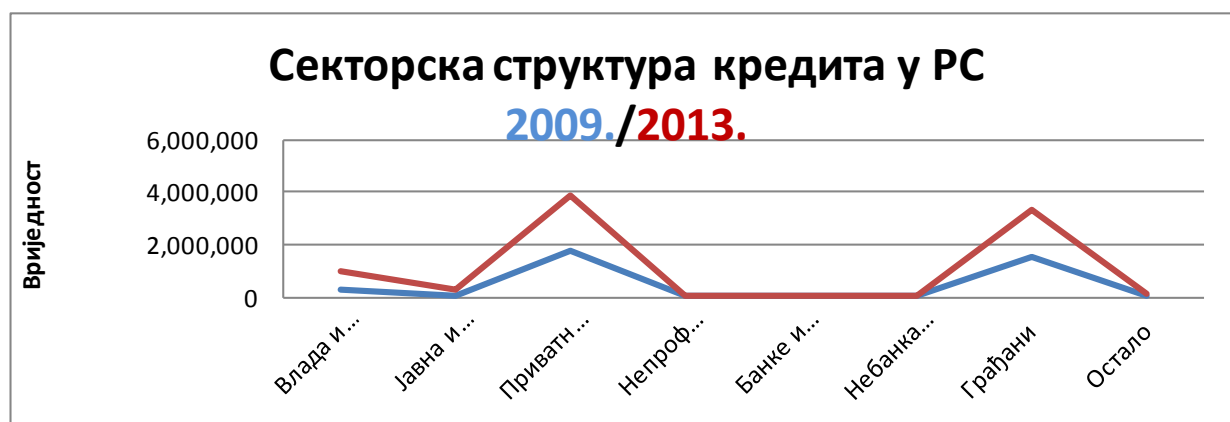
Имајући у виду наведене податке у Табели 1. и стање развоја малих и средњих предузећа и предузетништва у Републици Српској, намеће се потреба за активнијим ангажовањем свих расположивих капацитета државе на стварању повољнијег амбијента за развој предузетништва. Из искуства Европске уније зна се да овај сектор је значајан генератор запослености становништва и због тога је неопходно предузети активну улогу на довођењу предузећа и предузетника у позицију да испуне своју мисију постојања.

Редни бр.	Опис	31.12.2009.	Учешће	31.12.2013.	Учешће	Индекс
1	2	3	4	5	6	7 (5/3)
1	Влада и владине институције	267,584	7	675,378	14	252
2	Јавна и државна предузећа	53,527	2	211,472	4	395
3	Приватна предузећа и друштва	1,778,060	48	2,103,216	44	118
4	Непрофитне организације	3,523	0	14,470	0	411
5	Банке и банкарске институције	3,001	0	0	0	0
6	Небанкарске финансијске институције	19,170	1	16,096	0	84
7	Грађани	1,526,276	41	1,805,405	37	118
8	Остало	48,704	1	49,585	1	102
	УКУПНО	3,699,845	100	4,875,622	100	132

Табела 2. Секторска структура пласираних кредита путем банака у РС

Извор: <http://www.abrs.ba/publikacije/publikacije.htm> Преузето и модификовано.

Секторска структура пласираних кредита у Републици Српској 2013. године у односу на 2009. годину (петогодишњи период) показује интересантан тренд. У структури задужености дошло је до раста задужености државе, државних и јавних предузећа уз смањење учешћа приватних предузећа и друштава и грађанства (релативни показатељи). У апсолутним износима тај раст је био са 267.584.000 КМ на 675.378.000 КМ за Владу и владине институције, односно са 53.527.000 КМ на 211.472.000 КМ за јавна и државна предузећа. Приватна предузећа и друштва су такође забиљежила раст у апсолутним показатељима, међутим, у структури пласмана њихово учешће се смањило за 4%. Дакле, општи тренд показује раст укупне задужености у посматраном периоду уз истовремено смањење броја запослених што свакако представља показатељ одређених диспропорција између улагања, задужености, развој и запослености грађанства у Републици Српској.

Графикон 2. Секторска структура пласираних кредита у РС 2009./2013. године

Показатељ задужености у посматраном периоду (2009./2013.) и однос запослених и незапослених у истом периоду у Републици Српској доводи до закључка да је дошло до значајног раста задужености државе али да та задуженост нема никакве везе са привредним развојем, подстицајним мјерама за развој предузетништва и стварањем услова за већу запосленост становништва. Република Српска недовољно чини за стварање амбијента за развој предузетништва, његово финансирање, повећање општег раста и развоја, те запосленост становништва.

4. *Предузетничке политике и праксе у савременој банци*

Пословном политиком било које банке дефинише се оквир у коме функционише систем одлучивања и пословања банке, а заснован је на провођењу планираних активности утврђених у пословним плановима банке у оквиру прописаних стандарда, закона и других прописа који регулишу банкарску дјелатност. Састоји се од низа одлука којима се дефинише начин реализације пословних активности банке по појединачним сегментима банкарске дјелатности.

Пословна политика банке представља посебан облик планске одлуке. Пословном политиком обухватају се све планске одлуке које изражавају став менаџмента при усмјеравању активности. Посебан значај политике као облика одлучивања о планским циљевима долази до изражаја када се ради о специфичним-нетипичним случајевима (непостојања става о датом питању), када је потребно доносити одлуку од случаја до случаја. Став менаџмента о појединим питањима од значаја за пословање банке и извршавање планских задатака представља, заправо, убјеђење менаџмента у исправност доношења одлуке о одређеним циљевима пословања. Намеће се закључак да пословна политика представља основу одлучивања о планским циљевима банке.

Пословна политика предузетничке банке може се радити на краћи или дужи рок. На краћи рок пословна политика обухвата понашање банке у непосредно предстојећем периоду, док утврђивање пословне политике на дужи рок подразумева одлучивање о стратешким циљевима пословања. Оваква дугорочна пословна политика се посматра као глобални концепт понашања банке у будућности. Када је у питању пословна политика банке, могућа је сљедећа класификација одлука о његовом понашању у будућности:

- обухватање елемената организационе структуре,
- периоде за које се утврђује и
- пословним активностима.

Обухватање елемената организационе структуре полази од различитог начина одлучивања када се ради о већим или мањим организационим јединицама. Код мањих пословних јединица утврђују се непосредни циљеви и задаци. Код већих организационих јединица пословном политиком ће бити обухваћен комплетан процес рада у свим његовим пословним јединицама. За банку радиће се пословна политика у складу са организационом структуром, и то, доносећи одлуке за сваки посебан сегмент рада уважавајући специфичности одређених организационих јединица. У овисности од нивоа организационе јединице за спровођење пословне политике надлежни су менаџери различитог нивоа (извршни директори организационих јединица, извршни директори сектора и др.)

Вријеме као критеријум за одређивање пословних одлука предузећа подразумева њихово разликовање на краткорочне и дугорочне одлуке. Краткорочне одлуке односе се на текуће пословање предузећа. Ту су одступања од планских одлука најмања и најмањи је степен неизвјесности остварења планских одлука. Међутим, када су у питању простори Босне и Херцеговине и разни утицаји који диктирају понашање привредних субјеката онда и остварење краткорочних одлука често значајно одступа. Дугорочне одлуке по свом карактеру имају карактер општих циљева понашања и представљају глобални концепт понашања предузећа у будућности. Дугорочна пословна политика носи у себи одлуке које имају карактер развојне политике пошто се њима предвиђа и ставља у задатак развој и раст банке. У том смислу развојна политика носи у себи обавезу доношења одлука којима се мијења тржишна позиција, расположива техника, кадровска структура, финансијски ресурси и сл.

Садржај активности банке представља доношење одлука о свим значајним функцијама пословања у будућности. Пословна банка доноси пословну политику уважавајући специфичности профитних центара и прилагођавајући одлуку условима рада сваког профитног центра посебно. Пословну политику предузетничке банке треба да чине:

- Одлука о политици прикупљања и прибављања средстава,
- Одлука о пласирању средстава,
- Одлука о условима пословања,
- Одлука о каматној политици,
- Одлука о политици накнада за услуге,
- Одлука о стратешком развоју банке,
- Пословни план банке.

Предузетничка банка, као савремена банка, у циљу провођења својих пословних активности такође дефинише оквир свог дјеловања кроз креирање и доношење одлука које чине саставни дио пословне политике банке. Предузетничка банка која би требала бити уско повезана са државним органима, преко Републичке агенције за развој малих и средњих предузећа, а са којом би координирала послове везане за провођење разних врста подстицаја и обезбјеђење средстава за гарантне фондове, те координирала активности са државном Инвестиционо-развојном банком Републике Српске, доносила би одлуке сходно условима и улогом коју врши у привредном систему земље. Она би такође требала да сарађује са разним европским комисијама, комисијама Уједињених нација, Свјетске банке и Европске банке за обнову и развој, регионалним комисијама и банкама за обнову и развој, појединцима и појединачним невладиним фондовима и лицима.

Савремена банка која би у свој рад укључила предузетничке принципе пословања, била би пословно оријентисана на развој предузетништва, малих и средњих предузећа, а посебно на оснивање “start-up” предузећа. Предузетнички процес од настанка визије до реализације исте може бити веома дуг. «У основи предузетници препознају прилику и претварају је у пословни подухват». Идеја, као савршена замисао за реализацију неког подухвата може бити резултат планских активности предузетника, али и резултат ненаданог надахнућа, креативне инспирације или осјећаја да се ствари посматрају другачије, из другог угла. Улога предузетничке банке је да препозна такве предузетнике, њихове пројекте и подухвате, те им пружи финансијску, стручну и кадровску подршку с циљем реализације замисли. Финансијски потенцијал предузетничке банке чинили би:

- (1) укупни властити извори средстава,
- (2) депозити Инвестиционо-развојне банке РС,
- (3) депозити разних фондова,
- (4) депозити локалних, регионалних и републичких органа,
- (5) депозити невладиних организација,
- (6) депозити европских и свјетских, односно комисија Уједињених нација, намијењена регионалном и локалном развоју,
- (7) депозити донатора и
- (8) други извори.

Пошто је основна функција предузетничке банке подршка развоју привреде, малог и средњег предузетништва, то би се ангажовање ових средстава вршило под повољним условима. Каматна стопа на пласирана средства би се изражавала у једном проценту и представљала би ефективну каматну стопу, што би омогућило елиминацију нејасноћа које се могу јавити код предузетника због различитог изражавања цијене коштања капитала.

Основни мотив предузетничке банке треба да буде подршка развоју малих и средњих предузећа уз прихватljivу цијену капитала. Уз институционалну подршку Владе Републике Српске и Федерације БиХ, преко Републичких агенција за развој МСП, Европских и свјетских комисија и финансијских институција и других организација и институција, појединаца и донатора, предузетничка банка треба доћи до јефтиних, али и бескаматних, извора средстава која би била доступна свим предузећима и предузетницима по атрактивним цијенама. Системом гарантних фондова треба да обезбиједи сигурност поврата средстава и могућност ширења, раста и развоја банке, као повратне спреге условљене растом и развојем малих и средњих предузећа. У циљу промоције развоја предузетништва, предузетничка банка и Агенција за развој малих и средњих предузећа, треба да покрећу разне едукације популаристичког карактера, гдје би се вршила циљна едукација специјалистичког карактера. Неопходно је проводити едукације становништва, посебно незапослених, у циљу стварања мноштва идеја из којих би се издвојиле најбоље, а предузетничка банка би их пратила. Заједништво наступа, с једне стране Владе, њених министарстава и агенција, а с друге стране, предузетничке банке, у циљу подстицања отварању нових предузећа, предузетничких радњи и развоја постојећих фирми, допринијеће привредном развоју земље. Предузетничка банка треба да буде савремена пословна банка, заснована на знању и модерним технологијама, која би правилно користећи постојеће ресурсе и стално иновирајући и проналазећи нове, остваривала мисију свога постојања.

ВИЗИЈА	Бити лидер по квалитету финансијских услуга и њиховом прилагођавању ка креативном финансирању предузетништва на простору Босне и Херцеговине.
МИСИЈА	Клијентима банке пружити свеобухватну финансијску услугу и кроз проактиван наступ омогућити задовољење њихових потреба и очекивања.
ЦИЉ	Опстанак банке на финансијском тржишту, њен раст и развој.
СТРАТЕГИЈА	Ширењем пословне мреже вршити финансирање профитабилних пројеката уз прихватљив ниво ризика. На креативан и иновативан начин доћи до спознаја о потребама и могућностима предузетника и понудити адекватан систем финансирања предузетништва.
МЕТОДОЛОГИЈА ДЈЕЛОВАЊА	Класични банкарски принципи допуњени предузетничким принципима дјеловања.

Слика 2. Преглед основних параметара предузетничке банке

Пословни планови банке, којима се одређује пословна политика банке, и врши исказивање пословне оријентације банке, треба да садржи сљедеће циљеве предузетничке банке:

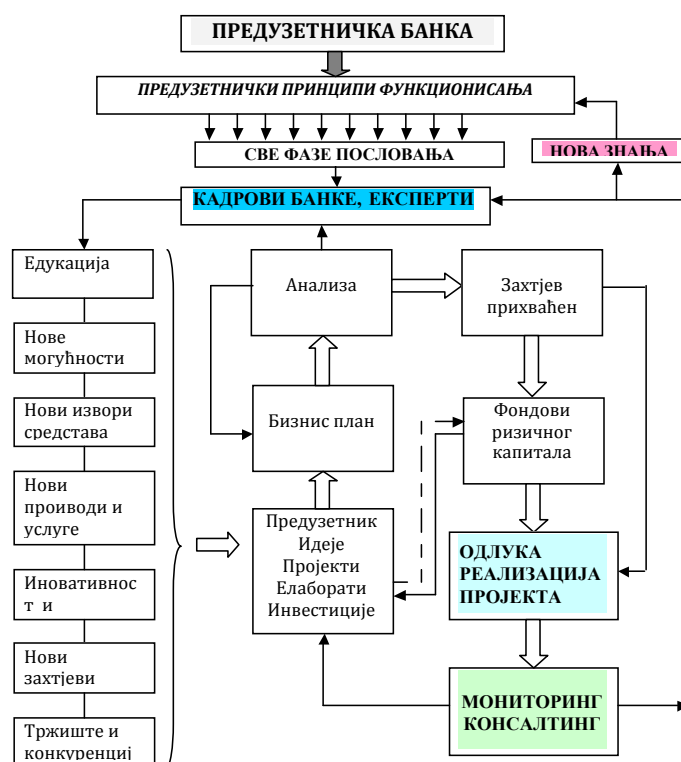
- постати конкурентна на финансијском тржишту Босне и Херцеговине и региона,
- обезбиједити оснивање, раст и развој сектора малих и средњих предузећа,
- повећати ниво привредног развоја Босне и Херцеговине и региона кроз раст свих параметара националне економије,
- повећати запосленост,
- обезбиједити дугорочан раст и развој банке и сигурност ангажованих средстава,
- омогућити приступ предузетника јефтиним изворима финансијских средстава,
- омогућити приступ изворима финансијских средстава предузетницима који немају потребне или довољне колатерале преко формираних гарантних фондова и
- обезбиједити неселективно и селективно финансирање предузетничких активности.

Ради остварења наведених циљева, а користећи се предузетничким принципима, неопходно је провести темељну техничко-технолошку, организациону и кадровску припрему кроз:

1. постављање организационе структуре банке у функцији остварења мисије банке,
2. провођење потуне аутоматизације и дигитализације процеса,
3. провођење сертификацију пословних процеса,
4. извршење сертификације система управљања у складу са стандардима,
5. провести кадровску политику у складу са постављеном организацијом,
6. константно вршење едукације кадрова,
7. константно вршење истраживања на финансијском тржишту,
8. подржавање тимског рада, креативних и иновативних мишљења и приједлога,
9. развој осјећаја припадности запослених колективу предузетничке банке и
10. развој мотивације свих запослених.

Ради ефикаснијег остварења постављене функције предузетничка банка мора константно проводити едукацију кадрова у подручју финансијског надзора, новчаног пословања, унутрашње ревизије, платног промета, истраживања, система управљања и квалитета. Едукацију кадрова треба посматрати као перманентан систем образовања. Сертификација процеса, инсталираног хардвера и софтвера треба да буде доказ пословне оријентације банке за обављање пословне функције банке у складу са највишим свјетским и европским стандардима.

Банка својом пословном политиком се обавезује да ће, између осталог, обезбиједити проток расположивог инвестиционог капитала у смјеру профитабилног инвестирања у привредни развој, прије свега малих и средњих предузећа и предузетничких радњи и подухвата. У том циљу банка ће уско сарађивати са Републичким агенцијама за развој малих и средњих предузећа, чија улога је да усклађује провођење подстицајних мјера, и непосредно их проводи ако је за то задужена од стране Владе, анализира и извјештава о оствареним резултатима, а на бази сарадње са другим тијелима и институцијама које су укључене у провођење подстицаја развоја микро, малог и средњег предузетништва.

Графикон 3. Приказ функционисања предузетничке банке

У циљу остварења пословне политике предузетничке банке и остварења функције подстицаја развоја малих и средњих предузећа, банка мора објединити све факторе који утичу на економску политику земље, раст и развој појединих сектора привредног система земље, односно који дјелују на раст и развој појединачних географских простора, локалних и регионалних цјелина. Предузетничка банка треба да нуди тржишту квалитетне изворе финансирање развојних пројеката. За функционисање предузетничке банке веома значајну основу треба да представља институционална подршка државе, а која би требала да се одвија кроз Владине институције, агенције и организације, тако што би:

- пружала логистичку подршку предузетницима у циљу остварења привредног раста и развоја, повећања националног дохотка,
- обезбиједила веће запослење становништва,
- повећала ниво економског развоја земље,
- повећала нивоа техничко-технолошког развоја земље,
- довела до повећања степена образовања становништва кроз програме цјеложивотног образовања и издвајала адекватна средства којима би директно вршила подстицај развоју предузетништва.

Стратешка планска документа банке треба да имају разрађен систем приступа изворима финансирања предузетника, који нису у стању да понуде квалитетне колатерале, а који имају добре развојне програме и пројекте. Један од начина остварења било би стављање у пуну функцију Кредитно гарантног фонда Републике Српске. Кредитно-гарантни фондови присутни су у развијеним економијама већ више од 40 година, а појединачно и много раније, и показали су се изузетно ефикасним у потицању развоја микро, малих и средњих предузећа. Програм локалних иницијатива у Пољској је 1994. године довео до оснивања првих осам кредитно-гарантних фондова, као дио пилот пројекта, који је финансирала Европска унија. Европско удружење узајамних гаранција (ЕМГА) које је формирано 1992. године обухватало је преко 1.900 европских гарантних друштава, а која су сервисирала преко 2 милиона малих и средњих предузећа или 10% укупног броја МСП у Европској унији. Турска је изградила систем кредитно-гарантних удружења који броји преко 1.000 удружења и помажу преко 700.000 МСП.

Улога кредитно-гарантног фонда, а који би дјеловао као сервис предузетничке банке, је потреба времена у коме се налази привредни систем земље, као и намјера државе да основна полуга развоја националне економије буду мала и средња предузећа.

Намјера фонда треба да буде:

1. подстицање кредитора на давање кредита развојним пројектима,
2. давање већег обима гаранција за постојеће производе предузетника,
3. приступ финансирању већег броја малих компанија са ширим дијапазоном инвестиција,
4. давање гаранција за ризичне кредите.

Обзиром да би се на страни извора средстава предузетничке банке налазила средства кредитно-гарантних или донаторских фондова, онда би ангажовање тих средстава било олакшано, без много процедура и документације.

Пословном политиком банке доносе се појединачне одлуке за сваки сегмент пословања, односно функцију банке, а које збирно, представљају оквир за њено дјеловање. У садржај пословне политике улази и пословни план, а појединачне одлуке треба да омогуће његову реализацију. Наравно, све појединачне одлуке морају бити међусобно усклађене ради успјешног провођења и међусобних релација које постоје и јављају се у процесу извршења пословног плана. Из наведеног произилази да: «Пословна политика представља скуп активности менаџмента у процесу одлучивања о понашању предузећа у одређеном планском периоду, заснованих на одговарајућим ставовима, принципима, критеријумима и методама, које је неопходно примјењивати при формулисању планских одлука» . Пословна политика предузетничке банке представља основне циљеве и начине остварења тих циљева са трајном оријентацијом банке на развој предузетништва, односно малих и средњих предузећа, а која ће довести до привредног раста и развоја земље на њеном путу ка уласку у европске и свјетске асоцијације и организације.

ЗАКЉУЧАК

Функционисање савремене банке треба да се заснива, поред класичних банкарских принципа, и на иновативним принципима, који подразумевају нови приступ клијенту банке, нове начине плаћања и финансирање пословних активности предузећа. Иновативним пословним наступом предузетничка банка може да учествује у пројектима предузетника кроз едукацију, подстицање, кредитирање и инвестирање. За такво функционисање банке мора се промијенити и прилагодити законодавна регулатива и усвојити адекватна методологија пословања. Предузетничка банка својим проактивним дјеловањем, и уз институционалну подршку државе, може допринијети стварању повољног привредног амбијента за оснивање, раст и развој малих и средњих предузећа у Босни и Херцеговини. Држава мора изнаћи ефикаснији систем за пружање подршке развоју предузетништва и настанку нових “start-up” предузећа, заштити домаће производње, кроз подстицање оних грана и дјелатности које могу остварити брзи раст, отварање мноштва нових радних мјеста и повећање нивоа привредног раста и развоја. Увођењем предузетничких принципа у банкарско пословање и стварањем новог модела финансирања предузетништва стварају се реалне претпоставке за привредни опоравак земље. Иновативне активности банке уз институционалну подршку државе и кроз обезбјеђење јефтиних извора финансирања, стварају се претпоставке за брз и ефикасан настанак, раст и развој малих и средњих предузећа. Нови принципи пословања банке конципирани су тако да полазе од интереса клијената и њихових потреба, при чему банка препознаје тај интерес, охрабрује га, судјелује у њему и ефикасно га прати од настанка идеје до реализације пројекта.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић, М.; Ставрић, Б. Менаџмент: Структура и функције. Београд: КИЗ "Центар", 1999.
- Barringer, B; Ireland, R.; Poduzetništvo: Uspješno pokretanje novih poduhvata. Tuzla: OFF-SET d.o.o., 2010.
- Ерић, Д; Ђукић, М.: Финансијска тржишта у условима кризе. Београд: Институт економских наука Београд и Београдска банкарска академија. 2012.
- Van Horne, C. J.; Wachowicz, M. J.; Osnovi finansijskog menadžmenta. Dvanaesto izdanje. Beograd:Data Status, 2007.
- Вукмировић, Н. Савремено предузетништво: Наука и вјештина пословног успјеха. Бања Лука: Економски факултет, 2006.
- Вукмировић, Н. Специјална рачуноводства: Моделирање рачуноводственог система у зависности од врсте дјелатности. Бања Лука: Економски факултет, Универзитет у Бањој Луци, 2011.
- Gustafsson,A; Johnson, D.M.; Natjecanje u uslužnoj ekonomiji. Zagreb: Mate d.o.o. 2006.
- Miller, L.R.; VanHoose, D.D.; Moderni novac i bankarstvo. Zagreb: Mate d.o.o., 1997.
- Mishkin, F. Monetarna ekonomija, bankarstvo i finansijska tržišta. Beograd: Data status, 2006.
- Peters, T., Waterman, R.: U potrazi za vrhunskim, New York, p.81.,1982.
- Rose, S.P.; Hudgins, C.S.; Bankarski menadžment i finansijske usluge. Beograd: Data status, 2005.
- Слијепчевић В.: Модел предузетничке банке, Acta Economica. Часопис за економију, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци. 6 (2007.)
- Слијепчевић, В.: Неки аспекти финансирања предузетништва у Републици Српској, Наука, Часопис Слободан П Универзитета за друштвене и хуманитарне науке, 2-3 (2010.)
- Слијепчевић, В.: Финансирање „start-up“ предузећа, Зборник радова. Међународна научна конференција. Економски факултет Универзитета у Бањој Луци. 2014.
- Стефановић, Н.: Приватни инвестициони фондови. Београд: Институт економских наука, Београд: Београдска банкарска академија. 2009.
- S.C.Harper. TheMcGraw-Hill Guide to Starting Your Own Business: Hill Inc, New York, San Francisko, 1991.
- Umihanić, B.; Tulumović, R.; Arifović, M. Global Entrepreneurship Monitor BiH 2010: Poduzetništvom do novih radnih mjesta. Tuzla: Harfo-graf, 2011.
- Umihanić, B.; Tulumović, R.; Omerović, M.; Simić, S. Global Entrepreneurship Monitor BiH 2011: Razviti i ojačati poduzetnički duh u Bosni i Hercegovini, Tuzla: OFF-SET, 2012.
- Howells, P; Bain, K.; Financial Markets and Institutions. 3th edition. Financial Times-Prentice Hall. London-New York, 2000.
- www.irbrs.net
- www.abrs.net
- www.cbbh.ba
- www.iem.bg.ac.yu

УДК 347.919:347.66(73)
 doi: 10.7251/NAU1505033K
 COBISS.RS-ID
 Примљено: 18.12.2014.
 Прихваћено: 19.06.2015.
 Оригинални научни рад

Наука
 број 1(8) / 2015
 год. VI, vol. 4
 стр.33-41

Балша Кашћелан
 Слобомир П Универзитет
 Правни факултет
 Слобомир-Бијељина, БиХ

Оспоравање тестаментa у оставинском поступку у праву Сједињених Америчких Држава Will Contests under the Uniform Probate Code

Abstract: Probate proceeding depends primarily on whether there is a valid will. If there is a will, assets will be distributed according to the expressed will of the testator. Under the Code any interested person may file a formal testacy petition to determine whether a decedent left a valid will. The burdens of proving lack of testamentary capacity, undue influence, fraud and duress are on the contestants.

Key words: Will, civil law, successions, probate proceedings.

Апстракт: Закон о ванпарничном поступку Републике Српске уређује начин расправљања заоставштине. Оставински суд у току поступка утврђује чињенично стање и на основу њега примењује правне прописе. Сва релевантна питања која се тичу заоставштине и њене поделе представљају предмет овог расправљања. Другим речима, оставински суд у току поступка утврђује сва неспорна чињенична питања и на основу њих доноси судску одлуку. У току оставинског поступка, уколико постоји пуноважно завештање, може доћи до оспоравања истог од стране заинтересованих лица. Аутор указује на неке специфичности доказног поступка који се примењује у праву САД, са освртом у погледу разлога, основаности оспоравања тестаментa и тока поступка.

Кључне речи: Оставински поступак, оспоравање завештања, наслеђивање, извршилац завештања.

УВОД

Поступак расправљања заоставштине (оставински поступак), је регулисан Законом о ванпарничном поступку Републике Српске (чланови 91-156). Оставински поступак представља редован пут расправљања заоставштине у коме оставински судија (суд у одређеним случајевима може поверити вођење оставинског поступка и нотару), утврђује ко су наследници преминулог, која имовинска и неимовинска права сачињавају његову заоставштину и која права из заоставштине припадају наследницима, легатарима (испорукопримцима) и другим лицима.

У случајевима да учесник у оставинском поступку то захтева и под условом да се нотар са том иницијативом сагласи. Видети: чл. 145. Закон о ванпарничном поступку, Сл. Гласник Републике Српске, (01-637/09).

Оливер Антић, Наследно право, Београд, 2010, стр. 373.

Видети шта се дешава када одлука суда о главној ствари зависи од решења једног другог питања: Душан Стаменковић, Прекид ванпарничног поступка и упућивање на парницу, Правни Живот, бр. 1, Београд, 1990, стр. 73.

Изузеци од овог правила су прописани чланом 129. Закона о ванпарничном поступку.

Оставински суд у току поступка утврђује чињенично стање и на основу њега примењује правне прописе. Сва релевантна питања која се тичу заоставштине и њене поделе представљају предмет овог расправљања. Другим речима, оставински суд у току поступка утврђује сва неспорна чињенична питања и на основу њих доноси судску одлуку. Међутим, уколико се у оставинском поступку, међу заинтересованим лицима, појаве спорна чињенична питања оставински суд ће прекинути поступак и упутити странке на парницу. Дакле, оставински суд ће приступити решавању само оних правних питања која произилазе из неспорног чињеничног стања. Одлучивање о чињеницама које су спорне није у његовој надлежности и њихово решење је могуће само у парници.

Са друге стране, спорна правна питања су у надлежности самог оставинског судије. Као што видимо, питања расправљања заоставштине у неким ситуацијама нису искључиво резервисана за оставинског судију или нотара. Међутим, нису све спорне чињенице разлог за прекидање оставинског поступка, напротив, оставински суд ће донети ово решење тек кад утврди да ли постоји спор, које су чињенице спорне, и да ли су од значаја за решење наследноправних питања. У тој ситуацији, оставински суд ће упутити странке на парницу, између осталог и због обавезе самог суда да искључи могућност злоупотреба на штету савесних странака. Дакле, кад год је то могуће оставински суд ће покушати сам да утврди чињенично стање и да постигне у вези њега сагласност, да би на основу такве чињеничне подлоге могао донети решење о наслеђивању. Уколико то није могуће, оставински суд ће бити принуђен да прекине оставински поступак и учеснике поступка (будуће странке са улогом тужиоца и туженог), упутити на покретање парничног поступка. Приликом доношења одлуке о прекиду поступка, суд се не поставља пасивно, напротив, он сам цени да ли између наследника постоји неки чињенични спор, и да ли је решење тог спорног питања неопходно за доношење судске одлуке. Треба такође констатовати и да лице које се упућује на парницу мора имати својство учесника у поступку за расправљање заоставштине.

КАРАКТЕРИСТИКЕ ОСТАВИНСКОГ ПОСТУПКА У ПРАВУ СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА

Када је реч о америчком праву у јавности постоји доста подозрења према оставинском поступку. Постоје четири основна корака у процесу утврђивања имовине и расподеле наследницима: Први корак јесте идентификација тестаментa и извршиоца. У одређеним случајевима, завешталац може оставити тестамент, али не дати никоме информацију о томе где се налази тестамент. У другим ситуацијама, иза тестатора може постојати више завештања и на суду је да утврди који и да ли је неки од ових тестамената пуноважан. Проналажење тестаментa је важан циљ не само из разлога јер распоређује заоставштину, већ и због тога што по правилу садржи и име извршиоца завештања. Тестамент може одредити два или више извршилаца који у том случају сарађују на испуњењу последње воље завештаоца. Такође, завешталац може одредити да ову улогу обавља и правно лице као што је банка или "trust" компанија. Некад извршилац није вољан да се прихвати ове дужности. У том случају суд ће именовати новог извршиоца који ће обављати послове везане за заоставштину. Суд ће такође на овај начин поступити и када тестамент не садржи име извршиоца. Други корак у оставинској расправи је проналазак и попис имовине. Извршиоцу тестаментa је стављено у дужност да лоцира, попише и процени имовину која спада у заоставштину тестатора.

Нпр. неко држи заоставштину, односно њен део и користи је (га), те стога таквом лицу одговара одуговлачење поступка.

Упућујући учеснике оставинског поступка на парницу, оставински суд има намењује и улогу тужиоца односно туженог, зависно од процене суда коју странку ће формално упутити на покретање парничног поступка.

Приликом одређивања ког учесника ће оставински суд упутити на парницу, суд ће применити опште правило и на парницу упутити лице чије је право мање вероватно.

Душан Стаменковић, Прекид ванпарничног поступка и упућивање на парницу, Правни Живот, бр. 1, Београд, 1990, стр. 73.

Окружни суд у Београду, ГЖ. 3451, 1981.

Доказни поступак у америчком праву је једна од најнепожељнијих установа. У прилог оваквом ставу јавности се наводе бесконачна одлагања која прате поступак, огромне адвокатске таксе, разочарани наследници, итд. Иако су неке од ових критика оправдане, већина их ипак долази због непознавања ове материје. James Jurinski, Probate and Settling and Estate, Barron's Educational Series, Inc. 1997, str. 17.

Трећи корак тиче се отплаћивања дугова. Након прикупљања података о имовини и њене процене следећи корак јесте отплата дугова и такси. Ни у англосаксонском праву чињеницом делације оставиоца не значи да су његови дугови опроштени. Другим речима, када наступи делација, дугови оставиоца се намирају из заоставштине. Повереници морају бити наплаћени из заоставштине пре било какве расподеле исте наследницима. У случају да заоставштина (након исплате дугова и трошкова) прелази 600.000\$ тада ће бити подобна и за опорезивање федералном таксом. Након свих ових радњи, следи расподела имовине наследницима. То је последњи корак у овом процесу и представља расподелу преостале заоставштине утврђеним наследницима.

Ток оставинске расправе у Америчком праву зависи пре свега од чињенице да ли постоји пуноважно завештање. Ако постоји завештање, имовина ће бити распоређена према исказаној вољи завештаоца. Ако нема тестамент, закон сваке државе посебно одређује коме ће и колико припасти. То што постоји тестамент не значи да се не тражи потврда суда да би он произвео дејства. Другим речима, као и у српском праву, потребно је проглашење тестамент. У српском праву, проглашење тестамент се увек врши у присуству два сведока који уједно могу бити и наследници а који се у конкретном случају зову сведоци проглашења тестамент.

Први корак у оставинском поступку је управо доказивање да ли иза оставиоца постоји пуноважан тестамент. Ако је пронађено завештање, породица оставиоца поставља одређено лице (најчешће је то члан породице) који се зове персонални заступник. Његова дужност је да обавља све радње у међувремену које су наложене од суда. Завештање мора бити достављено суду на чијем подручју завешталац је имао пребивалиште. Пре него што приступи проглашењу тестамент, суд мора утврдити да ли је завештање пуноважно. У складу са тим, постоји неколико захтева који морају бити испуњени а који варирају од државе до државе. Генерално наводећи, тестатор мора имати одређену старост и менталну подобност тј. способност за расуђивање у тренутку сачињавања завештања. Свака држава прописује одређени минимум година који се захтева за сачињавање тестамент. Већина држава, у складу са важећим Uniform Probate Code, наводи 18 година као минимум старосне границе.

Такође према важећем закону, постоје и технички захтеви који се односе на форму тестамент. Генерално, у већини држава тестамент мора бити у писаној форми сачињен на писаћој машини или својеручно, потписан у присуству најчешће два или три сведока, и мора садржати датум.

У америчком праву је могуће унети одређене измене које се тичу воље завештаоца и то на посебном документу који се зове "codicil". Дакле, није потребно као у српском праву, да се сачини нови тестамент када завешталац хоће да измени своју последњу вољу. Ипак, постоји захтев да "codicil" буде сачињен у истом духу као и завештање. У том смислу, "codicil" је један додатак тестаменту, који модификује, појашњава или мења услове завештања, или другачије речено, одређује услове завештања. Приликом сачињавања "codicila", препоручује се поштовање свих формалности које редовно прате и сачињавање завештања.

У већини случајева, тестамент не мора да буде оверен, ипак у неким државама се изричито наводи да сведоци морају потписати и оверити тестамент у форми писмене изјаве. Ова писмена изјава касније елиминише потребу за сведочењем сведока у каснијем доказном поступку. Ако нема ове писмене изјаве, лица која су се потписала на тестаменту морају посведочити пуноважност њиховог и завештаоачевог потписа.

Као што се види, суд ће у америчком оставинском поступку увек именовати извршиоца тестамент, а не само када то нађе за сходно одн. када постоје одређени модалитети у тестаменту (услов, рок, налог,) за разлику од решења предвиђених Законом о наслеђивању Србије. Ово се објашњава тиме да извршилац тестамент (одн. персонални заступник) има много већа и шира овлашћења.

Оставински поступак ће се спроводити у месту у коме је завешталац имао пребивалиште у време делације. Концепт пребивалишта не значи само физичко присуство лица већ и исказана намера да се живи на одређеном месту.

У праву Републике Српске, такође, надлежни орган који саставља смртваницу, провериће да ли је иза оставиоца остао писмени тестамент, односно да ли постоји исправа о усменом тестаменту.

ОСПОРАВАЊЕ ТЕСТАМЕНТА

И поред великог броја инструмената који постоје да би се заштитила валидност завештања, могуће је оспоравање завештања. До оспоравања завештања у америчком праву може доћи на основу тужбе незадовољних наследника и чланова породице. Ово оспоравање потпада под појам "will contest" и обично се везује за општински оставински суд. Када је поднета тужба за оспоравање, општински оставински судија ће расправити и одлучити о пуноважности завештања. У већини држава се наводи да само заинтересована лица могу оспоравати завештање. Лице које има намеру да оспори завештање мора предузети ту радњу у року од четири месеца након што је тестамент отворен. Ако је тестамент успешно оспорен, тада је могућа једна од две ситуације. Прво, ако завешталац није сачинио друго завештање, тада се распоређивање имовине врши сходно законским одредбама конкретне државе. Друго, ако постоји раније завештање, тада ће у већини држава, раније завештање постати правоснажно.

Процес оспоравања тестаментa је веома тежак. Лице које оспорава тестамент има само кратак период да покрене тужбу. У многим државама, разлози за оспоравање тестаментa су лимитирани на мали број случајева. Поставља се питање какав је положај персоналног заступника (извршиоца завештања)? У свим државама извршилац тестаментa је именован као тужени у тужби. Ако је извршилац тестаментa познавао завештаоца, суд ће тражити од извршиоца да изнесе детаље о околностима у којима је сачињено завештање. Понекад, намера лица које оспорава тестамент није да обеснажи завештање, него да усложи ситуацију и натера извршиоца и наследнике на компромис и вансудско поравнање.

Оставински поступак је регулисан актом који носи наслов Uniform Probate Code (UPC), и који је донет са циљем уједначавања различитих наследноправних прописа. Данас постоји много нејасноћа и незадовољства са садашњим системом доказивања у оставинском поступку. Утисак је да поступак опширан и да обилује контрадикторношћу која омогућава велики број превара и заблуда. Такође, веома је мало јединствености међу државама у погледу прихватања Uniform Probate Code, иако је сам UPC омогућио оквирна правила унутар којих је могуће радити на усаглашавању. Видети: Lawrence Averill, Uniform Probate Code, St. Paul, 2001.

О тестаменталној способности видети: Lawrence Averill, Uniform Probate Code, St. Paul, 2001, стр. 153.

Измена која унета у Uniform Probate Code 1990. године предвиђа да пуноважно завештање садржи потпис завештаоца који је при "пуној свести и чистој памети" или потпис другог лица уз обавезно присуство тестатора. Такође се наводи обавезно присуство најмање два сведока који треба да ставе потпис у "разумном времену" након што је завештаоц потписао или лице које је он овластио у његовом присуству. Формалност тестаментa коју предвиђа Uniform Probate Code се може сажети кроз четири функције: Функција очигледности, односи се на доказ који тестамент треба да пружи у погледу воље завештаоца који расподељује своју имовину након смрти; Заштитна функција, треба да омогући сачињавање тестаментa ослобођеног од принуде преваре и заблуде; Опомињујућа функција, треба да укаже тестатору на значај акта сачињавања тестаментa; Упутна функција, захтева већу стандардизацију тестаментa како би се повећала сигурност тестатора приликом прављења завештања: Shipp Leigh, New choices for probate courts in the United States, Tulane Law Review, 2005, стр. 273.

Ова установа води порекло из римског права, где је постојала јасна подела између тестаментa и кодицила. Тестамент је морао обавезно садржати именовање универзалног наследника, док је кодицил могао да садржи све остало што је чинило дозвољену садржину тестаментa. С обзиром да у кодицилу није именован универзални сукцесор, кодицил је имао правно дејство само уз тестамент, као његов додаток. Уколико је, дакле, постојао кодицил а у тестаменту нема говора о њему, такав кодицил се звао неоверен, а ако се помиње, онда је оверен. Обрад Станојевић, Римско право, Београд, 1996, стр. 245.

Hart, A. Maryjo, Mehne, G. Cristopher, Moore, W. Janet, Drafting Simple Will and Trusts Clauses, Massachusetts Continuing Legal Education, Inc. 2005, стр. 65.

"Self-Proving Affidavit", је писмена изјава потписана од стране сведока и то приликом сачињавања тестаментa или касније после сачињеног завештања уз оверу од стране јавног бележника (notary public). Један од разлога за постојање овог инструмента је и следећи: може се десити да сведоци завештања премину пре тестатора, у ком случају се јавља потреба за потврдом о валидности сведочења. Croly, S. Marry, Facing Health Care Needs/Wills and Wills Execution, New York Practice Skills Course Handbook Series, 2004, стр. 14.

Завештање може бити оспорено из процесноправних и материјалноправних разлога. Процесно-правно, тестамент може бити оспорен када форма тестамена не испуњава све правне захтеве надлежног државног закона. Најчешћи материјално-правни недостатак успешно оспореног тестамена јесте доказ да је тестатор био неурачунљив у тренутку сачињавања тестамена, односно да није поседовао потребну менталну способност за сачињавање завештања.

А) Формалноправни недостаци приликом сачињавања завештања

Када је у питању недостатак формалности тестамена тада се најчешће говори о недостатку приликом потписивања тестатора или о неправилности приликом сведочења. Пре свега, да би завештање било пуноважно, завешталац мора потписати тестамент. По правилу тестатор ће ставити свој потпис на крају тестамена. Проблем се јавља кад завешталац стави свој потпис на погрешно место. Поставља се питање шта се дешава када је оставилац ментално способан за прављење тестамена али је физички неспособан да стави свој потпис? Судска пракса показује да у том случају тестатору може бити пружена помоћ приликом потписа, али је битно да код њега постоји намера за потписивањем. Прописно сведочење је још један у низу услова који морају бити испуњени да би форма завештања била задовољена. Поједине државе захтевају два сведока, док опет, друге инсистирају на три сведока. Једно од правила јесте да лице које је примило поклон из тестамена, не може се појавити у улози сведока. Сведоци, такође морају имати пословну способност у тренутку сачињавања тестамена. У супротном, лице које оспорава завештање може указати на недостатак ове способности. У већини држава сведоци морају видети чин потписивања тестатора. У супротном, тестамент ће пасти ако се докаже да су сведоци ставили сво потпис након смрти завештаоца. Даље, сведоци се морају потписати у присуству завештаоца. У овом случају, судска пракса је проширила појам присуства. Па се тако наводи да у тренутку потписивања сведока завешталац мора да буде у стању да види тај чин али се не тражи и да он то стварно учини.

Б) Материјалноправни недостаци приликом сачињавања завештања

Најчешћи разлог који заинтересована лица износе у оставинском поступку приликом оспоравања завештања јесте недостатак завештаоачеве тестаменталне способности. Постоје четири захтева која се траже приликом утврђивања постојања тестаменталне способности. Први захтев који се поставља завештаоцу јесте разумевање природе и обима његове имовине. Друго, тестатор мора препознати и схватити ко су чланови његове породице. Следећи захтев представља способност тестатора да схвати значај тестамена, другим речима тестатор мора разумети да на овај начин он распоређује своју заоставштину независно од слова закона тј. на овај начин се законска правила наслеђивања изузимају од примене. И на крају, завешталац мора разумети однос између породице, заоставштине и тестамена као инструмента за њено распоређивање. Лице које оспорава тестамент мора поднети доказ суду да је код завештаоца приликом сачињавања тестамена неки од ова четири захтева био мањкав тј. није био испуњен. Тестаментална способност се цени у тренутку сачињавања завештања. Утврђивање активне завештајне способности подразумева и одређени узраст завештаоца. Тако се у правилима Uniform Probate Code наводи да је старосна граница за сачињавање завештања 18 година.

Мисли се на лица која би могла имати неко наследноправо према завештаоцу. У српском праву, лице које не спада у круг лица која би по законском реду наслеђивања била позвана на наслеђе кад не би било тестамена, нити би му услед поништења тестамена припало неко право из заоставштине, није активно легитимисано за вођење парнице за поништај тестамена. Врховни суд Србије, Рев. 3381/91. Наведено према: Светислав Вуковић, Коментар закона о наслеђивању и закона о ванпарничном поступку, Београд, 2001, стр. 181.

Најчешћи разлози се односе на недостатак форме тестамена. На пример, лице може оспорити тестамент јер није прописно потписан или нема довољан број сведока. Остали типични случајеви оспоравања се тичу недостатка завештајне способности, преваре, недозвољеног утицаја, грешке тестора, итд.

Као материјалноправни недостатак у судској пракси се наводи и постојање мана воље приликом сачињавања завештања. Лице које оспорава тестамент се може позвати да тестатор није имао слободну вољу приликом сачињавања тестамена. Најчешће, заинтересовано лице ће тврдити да је тестамент настао као резултат преваре и недозвољеног утицаја. Постоје два типа преваре: превара приликом сачињавања тестамена и превара у мотивима.

Превара приликом сачињавања постоји када заинтересовано лице погрешно представи завештаоцу чињенице које се тичу тестамена. На пример, када је тестатор доведен у заблуду приликом потписивања тестамена мислећи да потписује неку другу врсту документа. Превара у мотиву укључује представљање нетачних чињеница које утичу на сачињавање тестамена. На пример, лице обмањује оставиоца да болује од ретке болести и да му треба новац за скупоцено лечење, па га из тих разлога завешталац наведе у тестаменту као наследника.

Када се говори о недозвољеном утицају, заинтересовано лице мора доказати да је постојала принуда која је утицала на слободну вољу оставиоца. Дакле, недозвољени утицај није само утицај, то је преузимање контроле над оставиоцевом слободном вољом, тако да тестамент који је резултат овог утицаја више не показује вољу завештаоца. Поставља се питање може ли доћи до недозвољеног утицаја брачног друга на тестатора приликом сачињавања тестамена?

Заинтересовано лице које жели да оспори завештање мора поднети тужбу суду у одређеном времену који је прописан законом, након што персонални заступник достави имена заинтересованих лица суду. Персонални заступник је одговоран за брањење пуноважности тестамена. Веома је важно истаћи да поједини тестаменти садрже одредбу "in terrorem clause". Оваква одредба у тестаменту онемогућава наследника да оспорава тестамент. Ако се наследник одлучи на подизање тужбе против валидности завештања и изгуби спор, постојање ове одредбе ће га искључити из права на добијање било ког дела заоставштине. Другим речима, на незадовољном наследнику је право избора: он може узети део који му је већ гарантован тестаментом, или се пак упустити у парницу са могућношћу да остане и без тог дела. Због могућности преваре на овај начин, неке државе не признају овакву одредбу ако је лице које оспорава тестамент дете оставиоца. У том случају дете оставиоца ће имати право на део који му је одређен тестаментом и у случају да изгуби спор.

Jesse Dukeminier, Stanley Johanson, Wills, Trusts, and Estates, Aspen Publishers, New York, 2000, str. 175.

У већини случајева, тестамент неће бити проглашен непуноважним чак и ако се завештаочев потпис не налази на крају тестамена, али је неопходно да суд утврди да је код тестатора постојала намера да сачини пуноважно завештање. Lawrence Averill, Wills, Trusts, and Future Interests, Black Letter Series, 2000, str. 203.

Leslie, B. Melanie, The Myth of Testamentary Freedom, Arizona Law Review, 1996, стр. 266.

Данас је ово правило промењено у многим државама. Lawrence Averill, Wills, Trusts, and Future Interests, Black Letter Series, 2000, str. 204.

Иако Uniform Probate Code не захтева истовремено потписивање сведока у присуству завештаоца, сведоци морају се потисати у "разумном времену након сведочења". Estate of Royal v. Royal, 826 P.2d 1236 Colorado 992.

In re Beggan's Will, 59 A. 874 N.J. Prerog. Ct. 1905.

У праву Републике Српске, поред формалних разлога, тестамент ће бити ништак и ако је састављен од стране лица које нема петнаест година, ако је лице натерано претњом или преваром да сачини тестамент или се одлучио на сачињавање тестамена у заблуди. Видети: Члан 65. Закон о наслеђивању, Сл. Гласник Републике Српске, 01-1999/08.

У судској пракси се види да ово може бити нарочито отежано ако је завешталац забораван тј. ако не може са сигурношћу препознати своје потомке.

Закон претпоставља да завешталац поседује тестаменталну способност а доказивање супротног се ставља на терет лицу које оспорава тестамент. Sandler, M. Paul, Archibald, K. James, Wills, Estates and Guardianships, The Maryland Institute for Continuing Professional Education of Lawyers, Inc. 2004, стр. 14

ЗАКЉУЧАК

Оставински поступак представља редован пут расправљања заоставштине у коме оставински судија утврђује ко су наследници преминулог, која имовинска и неимовинска права сачињавају његову заоставштину и која права из заоставштине припадају наследницима, легатарима (испорукопримцима) и другим лицима. Први корак у оставинском поступку је управо доказивање да ли иза оставиоца постоји пуноважан тестамент. Ако је пронађено завештање, породица оставиоца поставља одређено лице (најчешће је то члан породице) који се зове персонални заступник. Његова дужност је да обавља све радње у међувремену које су наложене од суда. Само оспоравање тестамена могу путем тужбе покренути правно заинтересована лица. Посебно место заузимају формални разлози, који се тичу неког недостатка форме приликом писања завештања. Као пример се наводи недостатак завештаоачевог потписа или стављање потписа на погрешном месту у тестаменту. Међутим, у судској пракси можемо приметити да постоје ситуације када се тестамент неће поништити чак и ако се завештаоачев потпис не налази на крају тестамена, али је неопходно да суд утврди да је код тестатора постојала намера да сачини пуноважно завештање. Важну улогу приликом оспоравања тестамена има персонални заступник (извршилац тестамена). Он је између осталог, одговоран за браћење пуноважности тестамена. Надлежност и улога персоналног заступника је већа и значајнија него што је има извршилац завештања у нашем праву. Чини нам се да давањем већих овлашћења извршиоцу завештања, можемо прећи са позиције пуког администрирања ка лицу које би активније учествовало у заштити интереса и воље завештаоца и тако пренебрегнути неке од случајева олаког посезања за оспоравањем тестамена.

Lawrence Averill, Uniform Probate Code, St. Paul, 2001, стр. 153.

James Rehberg, Wills, Trusts and Administration of Estates, Annual Survey of Georgia Law, 1998, стр. 388.

Судска пракса, *Toombs v. Matthesen*, 241 P. 2d 937. 940 Oklahoma 1952.

Мишљења смо да утицај супружника на завештаоца са намером добијања већег дела заоставштине него што је предвиђено законом, се тешко може подвести под дефиницију недозвољеног утицаја. Ефекат утицаја и љубави и молбе супружника завештаоца се пре може подвести под појам дозвољеног него недозвољеног утицаја.

Рок износи три године од смрти оставиоца. У праву Републике Српске, поништење тестамена може тражити само лице које има правни интерес и то у року од годину дана од када је сазнало за разлог ништавости а у оквиру десет година од дана проглашења тестамена. Према несавесном лицу тај рок износи двадесет година. Члан 66. Закон о наслеђивању.

Иако на први поглед персонални заступник у америчком праву доста подсећа на извршиоца завештања у српском праву, ипак се не би могао подвући знак једнакости између ове две улоге. Наиме, улога персоналног заступника је много шира и овлашћења су много већа него што је то случај у нашем праву. Сам персонални заступник је најчешће члан уже породице или је директни потомак, што се не би могло рећи за извршиоца завештања. И не само то, ако се завешталац налазио у браку, преживели брачни друг је најчешће именован за персоналног заступника (дужност је персоналног заступника да достави суду формални захтев у коме се тражи одобрење, иако је именован вољом оставиоца у тестаменту).

Персонални заступник је пре свега одговоран за проналажење тестамена и сведока као и за достављање завештања и одговарајуће писмене изјаве сведока (уколико она постоји) оставинском суду. Персонални заступник је такође, одговоран за лоцирање и попис све расположиве имовине оставиоца. Персонални заступник мора расподелити имовину руководећи се жељом завештаоца, или државним законом уколико је оставилац преминуо без тестамена.

Уколико на завештаоцевој имовини постоји неко право у корист или на уштрб неког трећег лица, персонални заступник мора водити рачуна да се то право у складу са законом процесуира. Такође, персонални заступник може унајмити адвоката да заступа евентуалне тужбе које тестатор има према трећим лицима.

Персонални заступник је одговоран и за објављивање имена свих заинтересованих лица која полажу неко право на имовини завештаоца. Под заинтересованим лицима се подразумевају бенефицијари и наследници али списак заинтересованих лица није лимитиран само на ове особе.

Постоји још једна формална обавеза персоналног заступника, а то је дужност отварања банковног рачуна. Сви приходи имовине биће депозирани на овом рачуну, али исто тако сви административни трошкови биће исплаћени са овог рачуна. Треба увек имати на уму да имовински рачун буде одвојен од рачуна персоналног заступника. Такође је важно да персонални заступник уредно води књиге и доставља финансијске извештаје када се то од њега затражи.

Како видимо, надлежност и улога персоналног заступника је већа и значајнија него што је има извршилац завештања у нашем праву. Чини нам се да давањем већих овлашћења извршиоцу завештања, можемо прећи са позиције пуког администрирања ка лицу које би активније учествовало у заштити интереса и воље завештаоца и тако пренебрегнути неке од случајева олаког посезања за оспоравањем тестамена.

Одредба *Terronet Clause* се користи од стране тестатора у покушају да се модификује понашање корисника тестамена, претњом искључења из права на наследни део, уколико корисник тестамена се не сагласи са условима завештања. Због своје природе ова одредба није фаворизована од стране судова који приликом њене примене траже да буде потпуно јасна и прецизна. Ова одредба производи дејство осим ако не крши уставом загарантована права. Једна врста ништаве одредбе *In Terrorem Clause* представља забрана потенцијалном наследнику да ступи у брак. Roberts, W. Jeffrey, Bator, E. Tomas, Steffensen, E. Jon, Friendler, N. William, *Fundamental Testamentary Planning*, Massachusetts Continuing Legal Education, Inc. 2003, стр.351.

Видети: 2-517 и 3-905, Uniform Probate Code, National Conference of Commissioners on Uniform State Laws, updates 2014.

ЛИТЕРАТУРА

Душан Стаменковић, Прекид ванпарничног поступка и упућивање на парницу, Правни Живот, бр. 1, Београд, 1990.

James Jurinski, Probate and Settling and Estate, Barron's Educational Series, Inc. 1997.

Оливер Антић, Наследно право, Београд, 2010.

Lawrence Averill, Uniform Probate Code, St. Paull, 2001.

Shipp Leigh, New choices for probate courts in the United States, Tulane Law Review, 2005.

Обрад Станојевић, Римско право, Београд, 1996.

Hart, A. Maryjo, Mehne, G. Cristopher, Moore, W. Janet, Drafting Simple Will and Trusts Clauses, Massachusetts Continuing Legal Education, Inc. 2005.

Croly, S. Marry, Facing Health Care Needs/Wills and Wills Execution, New York Practice Skills Course Handbook Series, 2004.

Светислав Вуковић, Коментар закона о наслеђивању и закона о ванпарничном поступку, Београд, 2001.

Jesse Dukeminer, Stanley Johanson, Wills, Trusts, and Estates, Aspen Publishers, New York, 2000.

Lawrence Averill, Wills, Trusts, and Future Interests, Black Letter Series, 2000.

Leslie, B. Melanie, The Myth of Testamentary Freedom, Arizona Law Review, 1996.

Sandler M. Paul, Archibald, K. James, Wills, Estates and Guardianships, The Maryland Institute for Continuing Professional Education of Lawyers, Inc. 2004.

James Rehberg, Wills, Trusts and Administration of Estates, Annual Survey of Georgia Law, 1998.

Roberts, W. Jeffrey, Bator, E. Tomas, Steffensen, E. Jon, Friendler, N. William, Fundamental Testamentary Planning, Massachuesetts Continuing Legal Education, Inc. 2003.

УДК 336.226.112.2(4)
 doi: 10.7251/NAU1505041OCO-
 BISS.RS-ID
 Примљено: 02.05.2015.
 Прихваћено: 21.05.2015.
 Прегледни рад

Наука
 број 1(8) / 2015
 год. VI, vol. 4
 стр.41-54

Љиљана Јовић
 Слобомир П Универзитет
 Пореска академија
 Слобомир-Бијељина, БиХ

Јелена Обрадовић
 Висока пословна школа струковних
 студија Нови Сад, Србија

Опорезивање пословне активности у свјетлу приближавања Србије Европској унији Taxation of business activity in the light of Serbia EU accession

Сажетак: С обзиром да су отпочели преговори о придруживању Републике Србије ЕУ, у раду је анализиран Закон о опорезивању предузећа РС са аспекта његове усклађености са Кодексом о опорезивању пословне активности ЕУ. Циљ истраживања је да покаже колико је овај закон у складу са прописима ЕУ и да ли ће бити неопходне даље измјене у процесу пореске хармонизације.

Аутори су, користећи упоредно-правну методу, дошли до закључка да су измјене наведеног закона које су проведене крајем 2012. и почетком 2013., у значајној мјери елиминисале олакшице које би се са становишта Кодекса окарактерисале као забрањена штетна пореска конкуренција. Поред тога, идентификоване су одредбе за које се може очекивати да у будућности буду предмет измјена у циљу прилагођавања пореским рјешењима у ЕУ. Ово се, прије свега, односи на висину пореске стопе.

Кључне ријечи: опорезивање пословне активности, Европска унија, пореска конкуренција, Република Србија

Abstract: Considering that negotiations about accession of the Republic of Serbia to the EU have started, in this paper the authors analyzed the Law on Taxation of Companies in the Republic of Serbia in terms of its compliance with the EU Code of Conduct for Business Taxation. The main aim of the research is to show to what extent the current law is in compliance with the EU regulations and whether further changes in the process of tax harmonization will be required. Using comparative legal method, the authors have concluded that the changes of the abovementioned law that were implemented in late 2012 and early 2013 largely eliminated the incentives that would be characterized as forbidden harmful tax competition from the standpoint of the Code. In addition, some provisions that are expected to be subject to changes in order to comply with the tax provisions of the EU have been identified. This is primarily related to the tax rate.

Keywords: Business taxation, European Union, Tax competition, Republic of Serbia.

УВОД

Питање штетне пореске праксе у оквиру ЕУ има шире импликације од сузбијања пореских утаја. Штетна пореска конкуренција прије свега штети развоју заједничког тржишта, а самим тим и расту привредне активности и БДП у ЕУ као цјелини јер доводи до субоптималне алокације ресурса, тј. алокације која је мотивисана нетржишним разлозима.

Поред циљева као што су смањивања пореских утаја и пада прихода, сузбијање нетржишне алокације ресурса, сузбијање штетне пореске конкуренције треба да заустави раст пореског оптерећења радне снаге у односу на пореско оптерећење мобилнијих фактора производње.

Институције ЕУ већ двадесетак година спроводе интензивну акцију у сузбијању штетне пореске праксе што се, између осталог, огледа и кроз примјену Кодекса о опорезивању пословне активности.

У раду се анализира историјат примјене кодекса и његови резултати с циљем да се у кратким цртама прикажу основни захтјеви ЕУ у погледу опорезивања пословне активности на основу чега се омогућава анализа постојећег закона о опорезивању предузећа у Републици Србији.

Рад је конципиран тако да, поред увода, има још три цјелине. У првој се излажу предузете мјере на сузбијању пореске конкуренције, а затим слиједи преглед постигнутих резултата у примјени Кодекса о опорезивању пословне активности. У централном дијелу рада се анализирају одредбе Закона о порезу на добит правних лица и њихова усклађеност са Кодексом. У Закључку се наводе кључни налази и препоруке.

1. Мјере на сузбијању штетне пореске праксе предузете од стране Уније

Мјере које се могу предузети (и предузимају се) у циљу спречавања штетне пореске праксе могу се подијелити у двије групе:

- Мјере које свака земља чланица самостално уврштава у своје законодавство, а које јој омогућавају заштиту пореског суверенитета (разграничавање пореских јурисдикција), пореску издашност (ширина пореске основице), и уопште вођење пореске политике.
- Мјере које се предузимају заједнички на нивоу ЕУ.

У прву групу мјера могли бисмо уврстити одредбе о забрани злоупотребе, односно противмјере садржане у пореским законодавствима и уговорима о избјегавању двоструког опорезивања, затим одредбе о разграничавању јурисдикција, утањеној капитализацији, трансферним цијенама и сл. Друга група мјера је такође свеобухватна. Земље чланице ЕУ, треба да уважавају правила ОЕЦД и правила које је донијела сама Унија. У самом уговору о оснивању ЕУ, члан 87-89. унијете су одредбе о државној помоћи, гдје је предвиђено је да ни једна мјера од стране земаља усмјерена на помоћ појединим предузећима или гранама привреде која може довести до побољшавања конкурентности на нетржишним основама, није спојива са заједничким тржиштем.

ОЕЦД су дале препоруку о примјени правила о контролисаним страним корпорацијама (тзв. ЦФЦ законодавство), а Европска комисија ради на примјени заједничке консолидоване пореске основице (Common Consolidated Tax Base - CCCTB) која би се односила на компаније које послују у више различитих земаља ЕУ. Умјесто да свакој земљи плаћају порез по критеријуму резидентства, односно извора дохотка и према правилима која важе у тој земљи, опорезивале би свој групни доходак према правилима која важе за цијелу ЕУ.

Европска комисија је основала 1990. године посебно тијело које је по свом предсједавајућем добило назив Рудингов комитет. Овај комитет је добио задатак да оцијени размјере потребе за пореском хармонизацијом у области пословне активности унутар Уније, те да истражи гдје су највеће разлике у опорезивању међу чланицама.

Сљедећа значајна мјера у овом смислу предузета је тек 1996. када је Савјет министара финансија земља чланица (ECOFIN) усвајајући документ о опорезивању у ЕУ, позвао земље чланице на већу координацију у фискалној области. Наредне године је усвојен документ о опорезивању пословне активности назван Кодекс о понашању у опорезивању привредне активности (енг. Code of Conduct), у даљем тексту Кодекс. Њиме је утврђена листа потенцијално неправичних мјера при опорезивању пословних активности које имају утицај на нетржишну алокацију ресурса. То су:

- Повластице које уживају само нерезиденти,
- Режији који не погађају домаће тржиште и националне пореске основице,
- Повластице које се додјељују, а да се не води рачуна о економској суштини предузете активности,
- Профити који се утврђују непоштујући међународно прихваћене режиме,
- Нетранспарентност.
- Поред ових одређена су и два додатна критеријума:
- Економски ефекти конкретне пореске мјере на друге државе чланице,
- Ако се нека мјера предузима са циљем унапређења економског развоја појединих региона, треба водити рачуна да ли је та мјера у складу са осталим циљевима.

С. Стојановић, нав.дело, стр. 144.

С. Дрезгић, „Harmful Tax Competition in the EU with Reference to Croatia“, Зборник радова Економског факултета у Ријеци, 2005, 1, стр. 84.

С. Стојановић, нав.дело, стр. 143.

Кодекс подразумијева и размјену информација међу чланицама у смислу информисања осталих чланица о постојању неке пореске мјере која се може сматрати неправичном. Земље чланице треба да:

- Приликом увођења нових мјера пореске политике воде рачуна да су те мјере у складу са Кодексом,
- Да преиспитају постојећа законска рјешења и тестирају их на захтјеве из Кодекса те да их што прије, а најкасније у року од пет година, отклоне.

2. Примјена Кодекса

Прије него што изложимо конкретне мјере које су предузете у вези са усвојеним Кодексом, битно је напоменути двије ствари. Препоруке које се односе на опорезивање пословне активности, за разлику од нпр. хармонизације ПДВ, немају снагу смјерница, односно примјена Кодекса није обавезујућег карактера. Земље које не примјене одредбе из Кодекса неће сносити никакве легалне санкције. Негативан утицај непридржавања препорука о опорезивању пословне активности може се исказати једино кроз стављање на „црне листе“ и политички притисак. Ово значајно слаби примјену пореске хармонизације у овом подручју. Поред тога, треба узети у обзир и чињеницу да овим документом Европска комисија није заузела експлицитан став да је пореска конкуренција штетна појава. Чак супротно, пореска конкуренција се сматра врло пожељном све док она има обиљежја „здраве“ конкуренције. Поред тога, слично ОЕЦД гледишту, ниске пореске стопе и непостојање пореза на добит само по себи не значи и нежељену пореску праксу. Кодекс је остао недоречен и у прецизном дефинисању шта јесте, а шта није непожељна пореска конкуренција.

Одмах након усвајања, кренуло се са оцјеном постојећих пореских режима. Договорено је да се оснује радна група која ће пратити примјену Кодекса и сваких шест мјесеци подносити извјештај о свом раду и предузетим мјерама. У извјештају о примјени Кодекса који је сачинила радна група названа, по британском министру финансија који је био на њеном челу, Примароло-група, а који је усвојен 1999., идентификовано је око 270 потенцијално штетних мјера и 66 потенцијално неправичних режима. Од наведених, 40 је било у оквиру чланица ЕУ, при чему је највише замјерки имала Холандија у којој је идентификовано 10 штетних пореских мјера, те 23 штетне пореске праксе у зависним или повезаним територијама (бивше колоније земаља чланица). Све наведене мјере сврстане су у шест група:

- Финансијске услуге, група финансијских плаћања и ауторских накнада,
- Осигурање, реосигурање и ограничено осигурање,
- Пружање услуга унутар групе компанија,
- Холдинг компаније,
- Изузете и off shore компаније,
- Различите друге мјере.

Посебну пажњу радне групе привлачиле су нове чланице, односно кандидати за чланство. За њих је карактеристично да су након уласка у процес транзиције настојале да привуку стране директне инвестиције свим расположивим мјерама, па и мјерама пореске конкуренције. ЕУ је јасно дефинисала критеријуме који морају бити испуњени као услов за добијање чланства. Један од њих је и обавеза поштовања прописа, стандарда и политика које прописују тијела Уније. Ово подразумијева и поштовање Кодекса. Само до 2003. идентификовано је 30 потенцијално штетних пореских режима у земљама приступницама. Транзиционе земље су обилно користиле пореске подстицаје.

Најчешћи међу њима су:

- Убрзана депресијација и неопорезивање резервисања,
- Неопорезивање инвестиционе активности и инвестиционих резервисања,
- Снижене пореске стопе за инвестиције у недовољно развијена подручја или недовољно развијене гране привреде,
- Ослобађање од опорезивања у првим годинама пословања,
- Одобравање пореског кредита за износ новоинвестираних средстава,
- Преговарање о висини пореског дуга са предузећима у које је инвестиран страни капитал

Овдје свакако треба додати и примјену истина јединствене, али неубичајено ниске пореске стопе којом се опорезује капитал. Након идентификације потенцијално штетних мјера, Комисија је допустила одређени, временски ограничен, период у коме ће чланице моћи да се прилагоде захтјевима Кодекса. Битно је обезбиједити да мјере које треба повући немају превелики утицај на заједничко тржиште и да је њихова социјална компонента јасно изражена.

Расправа о будућности Кодекса и новим задацима радне групе повела се 2005. године. Као резултат тих разматрања у децембру 2008. године у плану рада за наредни шестомјесечни период пажња је усмјерена на три области дјеловања:

- спречавање злоупотреба,
- јача административна сарадња,
- сарадња са трећим земљама у примјени Кодекса.

Спречавање злоупотреба се односи на могућност да доходак на територију ЕУ уђе у облику трансфера од стране зависног друштва које је резидент треће земље у којој се не плаћа порез по одбитку на трансферисану добит, или се плаћа по ниској стопи, односно, на случајеве да доходак изађе неопорезован са територије ЕУ. Овдје се ради о могућности „двоструког неопорезивања“ до кога долази услед кориштења неусклађености пореских закона у различитим земљама како је радна група написала у свом извјештају јуна 2009. године. Ово је резултирало да новембра 2011. буде донијет документ Double Taxation in the Single Market као први корак ка рјешавању овог проблема. У другој области, области административне праксе, радна група се фокусира на:

- Дефинисање и идентификацију штетних правила у оквиру опште административне праксе,
- Побољшавање у области транспарентности,
- Побољшавање на пољу размјене информација између земаља чланица.

Група је позвала чланице да доставе извјештаје о потенцијално штетној пореској административној пракси коју примјењују друге земље и то онако како то прописује параграф Б Кодекса, па је пресједавајући групе затражио од Комисије да укаже на алтернативне начине идентификације штетних административних процедура са приједлогом да се уради независна студија. Као резултат ових напора, донијета је Директива Вијећа 2011/16/EU од 15. фебруара 2011. године о административној сарадњи на подручју опорезивања која замјењује Директиву 77/799/ЕЕ, а која подразумјева повећавање сарадње међу чланицама на подручју сузбијања пореских утаја. Међутим, већ маја 2013. Европски савјет позива Комисију да сачини амадмане на директиву тако да се омогући аутоматска размјена информација у свим областима које се тичу опорезивања.

Најчешћи међу њима су:

- Убрзана депресијација и неопорезивање резервисања,
- Неопорезивање инвестиционе активности и инвестиционих резервисања,
- Снижене пореске стопе за инвестиције у недовољно развијена подручја или недовољно развијене гране привреде,
- Ослобађање од опорезивања у првим годинама пословања,
- Одобравање пореског кредита за износ новоинвестираних средстава,
- Преговарање о висини пореског дуга са предузећима у које је инвестиран страни капитал

Овдје свакако треба додати и примјену истина јединствене, али неубичајено ниске пореске стопе којом се опорезује капитал. Након идентификације потенцијално штетних мјера, Комисија је допустила одређени, временски ограничен, период у коме ће чланице моћи да се прилагоде захтјевима Кодекса. Битно је обезбиједити да мјере које треба повући немају превелики утицај на заједничко тржиште и да је њихова социјална компонента јасно изражена.

Расправа о будућности Кодекса и новим задацима радне групе повела се 2005. године. Као резултат тих разматрања у децембру 2008. године у плану рада за наредни шестомјесечни период пажња је усмјерена на три области дјеловања:

- спречавање злоупотреба,
- јача административна сарадња,
- сарадња са трећим земљама у примјени Кодекса.

Спречавање злоупотреба се односи на могућност да доходак на територију ЕУ уђе у облику трансфера од стране зависног друштва које је резидент треће земље у којој се не плаћа порез по одбитку на трансферисану добит, или се плаћа по ниској стопи, односно, на случајеве да доходак изађе неопорезован са територије ЕУ. Овдје се ради о могућности „двоструког неопорезивања“ до кога долази услед кориштења неусклађености пореских закона у различитим земљама како је радна група написала у свом извјештају јуна 2009. године. Ово је резултирало да новембра 2011. буде донијет документ Double Taxation in the Single Market као први корак ка рјешавању овог проблема. У другој области, области административне праксе, радна група се фокусира на:

- Дефинисање и идентификацију штетних правила у оквиру опште административне праксе,
- Побољшавање у области транспарентности,
- Побољшавање на пољу размјене информација између земаља чланица.

Група је позвала чланице да доставе извјештаје о потенцијално штетној пореској административној пракси коју примјењују друге земље и то онако како то прописује параграф Б Кодекса, па је пресједавајући групе затражио од Комисије да укаже на алтернативне начине идентификације штетних административних процедура са приједлогом да се уради независна студија. Као резултат ових напора, донијета је Директива Вијећа 2011/16/EU од 15. фебруара 2011. године о административној сарадњи на подручју опорезивања која замјењује Директиву 77/799/ЕЕ, а која подразумјева повећавање сарадње међу чланицама на подручју сузбијања пореских утаја. Међутим, већ маја 2013. Европски савјет позива Комисију да сачини амадмане на директиву тако да се омогући аутоматска размјена информација у свим областима које се тичу опорезивања. Што се тиче промоције Кодекса и унапређивање преговора са трећим земљама о његовој примјени, радна група је дефинисала четири корака у овом смислу:

European Commission, „Tax evasion and avoidance: Questions and Answers“, 2013. http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-949_en.htm.

European Commission, Directorate General for Taxation and Customs Union, Directorate General for Economic and Financial Affairs, „Tax Reforms in EU Member states - Tax policy challenges for Economic Growth and Fiscal Sustainability“, Working paper, 34, 2012, p. 68. http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_papers/taxation_paper_34_en.pdf.

Исто, земљама и врсте потенцијално штетних пореских олакшица видјети у табели 5.10

- Идентификација трећих земаља или пореских режима у њима који су потенцијално опасни,
- Ближе упознавање са карактеристикама тих режима,
- Процјена наведених режима,
- Предузимање даљих неопходних акција у дефинисању штетне пореске праксе у идентификованим режима.

Швајцарска је била прва на удару јер је већ дуже вријеме Комисија имала примједбе на неке кантоналне пореске законе. Замјерке су се односиле на неједнак порески третман прихода домаћих и страних холдинга, те домицилних и мјешовитих компанија што је, по мишљењу Комисије, противно уговору о слободној трговини из 1972. Због тога је 2010. тражено од Швајцарске да се придржава одредби Кодекса што она, будући да није чланица ЕУ, није прихватила. Маја 2012. на конференцији кантоналних министара финансија Швајцарске званично је одлучено да се уђе у процес преговарања са ЕУ по овом питању, али до средине 2013. још увијек нема конкретних помака.

Паралелно преговорима са Швајцарском, радна група је отворила и дискусију о потенцијално штетним режимима у Лихтенштајну.

Лихтенштајну се замјера:

- Искључење из пореске основице дивиденди и капиталних добитака,
- Специјални порески третман отписа вриједности,
- Специјални режим у зависности од структуре капитала.

Према извјештају Европске комисије од 6. децембра 2012., од момента успостављања Кодекса 1997. преиспитано је око 400 пореских режима од којих је око 100 идентификовано и уклоњено као потенцијално штетни. Видимо да се Кодекс примјењује и да Група ради свој посао, међутим интересантан је извјештај о опорезивању за 2012. годину који је под покровитељством Европске комисије дало Одјељење за опорезивање и царинску унију. Дискутујући о опорезивању пословне активности, констатује се да многе земље користе пореске олакшице у смислу олакшавања пореског терета одређеним компанијама, секторима или регионима. Иако се у извјештају не заузима експлицитан став, указује се да блаже опорезивање малог бизниса можда и није најбоље рјешење јер, без обзира што олакшава позицију економски слабијих предузећа, обесхрабрује их да се инкорпорирају, односно успорава њихов раст. Наглашава се да би потенцијално добра алтернатива оваквом опорезивању могло бити опорезивање на основу увођења тзв. минималног пореза на добит какав већ имају неке чланице.

Другачије је са олакшицама које се дају компанијама које послују у неразвијеним регионима или неразвијеним секторима привреде (најчешће транспорт робе и пољопривреда). У извјештају се јасно наглашава да се ради о олакшицама које се дају независно о економској природи активности које се спроводе, мада се не позива ни на какву акцију у циљу укидања оваквих мјера. Само се наглашава се да је у прошлости оваквих режима било и више али да су они, услед иницијативе ОЕЦД-а и Кодекса, повучени. Постојање овакве штетне праксе унутар саме Уније, односно и старих чланица, без обзира на постојање и примјену Кодекса, говори у прилог томе да је Кодекс као политички инструмент недовољан да доведе до потпуног отклањања штетне пореске конкуренције. Ово је један од разлога зашто се препоруке које се односе на поштравање Кодекса могу пронаћи међу закључцима Европског савјета из маја 2013. Исто тако, Савјет позива на даље јачање сарадње на пољу спречавања пореских утаја са кључним партнерима Г8, Г20 и ОЕЦД земљама, затим интезивирање процеса преговарања о опорезивању дохотка од штедње са Швајцарском, Монаком, Лихтенштајном, Андором и Сан Марином.

Видимо да је фокус радне групе у последњим годинама на сарадњи са трећим земљама. Разлог за то је пуњење буџета јер се на овај начин покушава ући у траг капиталу који у иностранству зарађује неопорезоване приходе, те пореским разлозима мотивисаном трансферу профита у зависна предузећа регистрована на страниј територији. Све ово представља више борбу са пореском евазијом, него заштиту слободне тржишне утакмице што је један од основних циљева Кодекса.

Истина, још увијек нема јединственог става економске теорије о томе да ли је и у којој мјери пореска конкуренција штетна за реалне економске активности. Можда је то разлог због чега и сам Кодекс непрецизно дефинише штетну пореску праксу. С друге стране, Кодекс је политички документ, па није искључено да однос политичких снага утиче на одлуку да ли је неки порески режим потенцијално штетан за функционисање заједничког тржишта.

3. Порез на добит у Србији у свјетлу Кодекса о опорезивању пословне активности у ЕУ

Република Србија, слично осталим транзиционим земљама, настоји да у што већој мјери пореским инструментима повећа своју пореску конкурентност. Овдје треба напоменути да је општи став економске мисли да ће порески инструменти утицати на привлачење страних инвестиција тек пошто су испуњени бројни други услови који се односе на стабилност политичког и привредног система, те атрактивност привредне струкутре, односно расположивих ресурса.

С обзиром да Република Србија преговара о прикључењу ЕУ, неминовно је да дође и до прилагођавања пореског система захтјевима Уније. Вјероватно ће најрадикалније промјене бити урађене на пољу опорезивања дохотка физичких лица с обзиром да су остали порески облици већ у доброј мјери прилагођени пореској пракси ЕУ.

Овдје ћемо анализирати важећи Закон о порезу на добит правних лица с циљем да упоредимо нека његова рјешења са захтјевима који су изнијети у Кодексу. Прво што треба рећи, иако то није уско повезано са Кодексом, је чињеница да је за протеклих дванест година, закон мијењан и допуњаван десетак пута. Инвеститори, посебно они који инвестирају у реалне инвестиције, не воле честе измјене законских рјешења. Стабилност законских прописа је значајан фактор израчунавања дугорочног поврата на уложена средства. Поред тога, честе измјене изазивају и високе административне трошкове и шире простор за пореску евазију јер се контрола плаћања пореза усложњава.

Измјенама пореских закона из децембра 2012. и маја 2013. извршене су бројне промјене. Повећана је пореска стопа и смањен круг ослобођења и олакшица код пореза на добит. Циљ оваквих реформи је повећавање билансне издашности и смањивање простора за пореске утаје. Треба имати у виду да је овим реформама у оквиру опорезивања дохотка грађана смањена пореска стопа којом се опорезују зараде и повећан неопорезиви минимум. Овдје је слична логика са Кодексом гдје се приликом његовог усвајања износио аргумент да ће се оштријим опорезивањем мобилног фактора производње (капитала) моћи умањити пореско оптерећење мање мобилног фактора (рада).

Општа пореска стопа код пореза на добит је повећана са 10% на 15%. Истовремено је предвиђено плаћање пореза по одбитку на приходе који нерезидентно правно лице оствари код резидентног правног лица и то у висини од 20%. Оваква одредба је преузета из већ важећег закона, међутим новина је што је уведена виша стопа за порезе по одбитку на приходе који се крећу ка јурисдикцијама са преференцијалним пореским третманом и то у износу од 25%. На овај начин се, оправдано, настојао умањити обим пореских утаја у међународним оквирима и губитак буџетских прихода по том основу.

Пошто је у Републици Србији истовремено дошло до повећавања доприноса за ПИО, остаје да се види да ли ће на овај начин стварно бити умањено пореско оптерећење рада или је само извршена прекомпозиција у циљу остваривања макроекономске стабилности, односно смањивање дефицита јавног сектора.

Међутим, и са општом стопом од 15%, Србија је међу земљама са најнижим пореским оптерећењем. Поредећи са земљама Централне и Источне Европе, само Бугарска и Република Српска имају нижу стопу и то 10 %, док је просјек ЕУ 27- 24,5. Ово, по логици ствари, утиче на висину пореских прихода. Висина прихода од пореза на добит у Србији је 1,3% БДП, док у ЕУ ова величина износи 2,4%.

С обзиром да је радна група за примјену Кодекса, а и сама Комисија, више пута изразила забринутост по јединствено тржиште због ниских стопа којима се опорезује добит у земљама приступницама, можемо очекивати да ће се од Србије тражити да у процесу придруживања повећа оптерећење порезом на добит. Ово ће свакако бити политички непопуларна мјера, али у економском смислу то не мора имати негативне посљедице. Иако оквири овог рада не дозвољавају дубљу анализу утицаја пореске стопе на привлачење (страних) инвестиција, сматрамо да је корисно напоменути да истраживања показују да ниже пореске стопе пореза на добит више привлаче профит него реалне економске активности. Ово значи да, ако земље своју конкурентску позицију покушавају постићи ниском стопом пореза на добит, то ће утицати више на привлачење врућег новца (мобилног финансијског капитала) него реалних инвестиција.

Новија истраживања се више баве укупним пореским оптерећењем порезом на добит, односно ефективном просјечном пореском стопом. Резултати тих истраживања, што не изненађује, показали су да је ефективна просјечна пореска стопа релевантна информација на основу које инвеститори доносе одлуку о инвестирању јер она указује на стварну висину пореског дуга. Уважавајући чињеницу да пореско оптерећење зависи како од пореске стопе, тако и од пореске основице, нека истраживања су показала да је оптимална пореска стопа којом се опорезује капитал око 36%. Истраживања су, исто тако, показала да ниске пореске стопе у периоду 1981-2010. нису довеле до раста страних директних инвестиција у ЕУ, те да се ефекат нижег пореског оптерећења више огледа кроз притисак на смањивање пореских прихода него преко утицаја на повећање економске активности.

Обвезник пореза на добит је под истим условима и резидент и нерезидент Републике, осим ако уговорима о избјегавању двоструког опорезивања није другачије одређено. Одредба о истовјетном опорезивању резидената и нерезидената у складу је са захтјевима Кодекса. Један од основних циљева приликом његовог прописивања је управо и био да се онемогући примјена пореске праксе по којој би нерезиденти имали преференцијални порески третман.

Уговори о избјегавању двоструког опорезивања данас представљају легитимно и широко распрострањено средство којим се омогућава равноправан третман страних инвеститора у њиховој домицилној земљи са једне, али и пореско захватање дохотка и добити оствареној у земљи домаћину инвестирања, с друге стране. Република Србија има око 40 склопљених уговора о избјегавању двоструког опорезивања. Како ЕУ и ОЕЦД поклањају велику пажњу оваквим уговорима, они могу бити предмет ревизије у смислу провјере да ли су у складу са модел конвенцијама. Оно што би могло представљати проблем и уносити дисторзије у предузетничке одлуке, а повезано је са овим уговорима, је да домаћи инвеститори који инвестирају у инострану земљу са којом није склопљен овакав уговор буду у лошијем положају, односно подлијежу двоструком опорезивању. Како је Србија ипак увозница капитала није очекивати да ова појава има неке шире размјере. Закон, даље, предвиђа уврштавање у опорезиву добит капиталног добитка под једнаким условима за резиденте и нерезиденте, с тим што су нерезиденти дужни да уврсте у капиталне добитке и добитке од продаје непокретности на територији Републике која није кориштена у пословне сврхе. Ово свакако не представља погодност за нерезиденте, па не може бити окарактерисано као лоша пореска пракса.

Како на висину пореског оптерећења утичу и пореске олакшице, односно ефективна а не само номинална пореска стопа, а новим законским рјешењима су укинуте бројне олакшице, општи закључак који се може извести је да је укупно пореско оптерећење порезом на добит за обвезнике којима су укинуте олакшице повећано и више од 5%.

С. Ранђеловић, „Осврт 2. Анализа параметарске реформе пореза на добит предузећа у Србији“, Квартални монитор, 2012, 31, стр. 62.

М. Р. Devereux, В. Lockwood, М. Redoano, „Do Countries Compete over Corporate Tax Rates?“, Journal of Public Economics, 2004, 92, p.1210-1235.

Оно што би могло бити предмет анализе у процесу преговарања је чињеница да се у опорезиву добит не укључује капитална добит коју остваре резиденти и нерезиденти продајом обвезница по основу зајма за привредни развој Републике, девизне штедње грађана и дужничких хартија од вриједности чији је издавалац Република, аутономна покрајина, јединица локалне самоуправе или Народна банка Србије. Пошто се овакве олакшице могу посматрати као посебна врста субвенција одређеним привредним субјектима (у овом случају зајмодавцима држави) потребно је провјерити да ли се то коси са директивом ЕУ о државној помоћи.

Новим законом је брисана широка лепеза пореских подстицаја. Већина избрисаних одредби не би прошле тест Кодекса. Тако је брисана одредба 45. којом се концесионар ослобађа плаћања пореза на добит оствареног по основу прихода од предмета концесије у року од пет година након завршетка концесионог уговора у цјелини. Видјели смо да су овакве одредбе у прошлости дефинисане као лоша пореска пракса и да је земљама које су их спроводиле наложено да их повуку. Слично је и са брисаним чланом 46а гдје се ослобађа плаћања пореза на добит корисник слободне зоне за добит остварену по основу прихода од обављања производне дјелатности у зони. Литванији и Летонији наложено да укину сличне одредбе. Обрисан је и члан 47. који се односи на обвезнике који остваре добит у новооснованој пословној јединици у недовољно развијеним подручјима. Оваквом обвезнику се омогућавало умањивање пореза на добит правних лица у трајању од двије године и то сразмјерно учешћу тако остварене добити у укупној добити правног лица. Слично је и са брисаним чланом 50б. гдје се прописивало ослобађање од пореза на добит у периоду од пет година за пореске обвезнике који послују у недовољно развијеним подручјима и врше инвестирање и запошљавање нових радника. Овакве законске одредбе такође не би прошле тест о примјени праксе штетне пореске конкуренције. Сличане одредбе су постојале и у хрватском закону и тицале су се недовољно развијених брдских подручја и града Вуковара.

Можемо закључити да су наведени подстицаји који су брисани у тадашњим измјенама закона били у супротности са захтјевима ЕУ и да би они у процесу приступања свакако били окарактерисани као спорни. При овоме треба имати у виду да радна група за примјену Кодекса и Комисија дозвољавају примјену прелазног периода у коме земља може задржати спорну одредбу. Међутим, како усклађивање пореских прописа свакако још није горућа тема, креатори пореске политике су приликом брисања наведених одредби били вођени другим захтјевима, прије свега жељом да повећају издашност овог пореског облика.

Овдје ћемо се осврнути на још нека законска рјешења. Тако се повећао лимит до којег су трошкови рекламе признати као расход за сврхе обрачуна пореза на добит на ниво од 10% укупних прихода обвезника (до 2012. године је износио 5%). Ово би могла да буде спорна одредба с обзиром да се трошкови рекламе који се признају као одбитна ставка у пореском билансу ограничавају на проценат од укупних прихода. Оваква одредба има регресивно дејство јер већа предузећа по природи ствари имају и већи обим пословања и веће приходе. Како је у Србији мали број домаћих предузећа која у овом смислу могу парирати страним компанијама, овакав пропис би могло да се протумачи као скривена олакшица за стране инвеститоре. Дискутабилан је и члан 50а који каже: „Порески обвезник који уложи у своја основна средства, односно у чија основна средства друго лице уложи више од једне милијарде динара, који та средства користи за обављање претежне дјелатности, односно дјелатности уписаних у оснивачком акту обвезника, односно наведених у другом акту обвезника, којим се одређују дјелатности које обвезник обавља и у периоду улагања додатно запосли на недоређено вријеме најмање 100 лица, ослобађа се плаћања пореза на добит правних лица у период од десет година сразмјерно том улагању.“ Ова одредба би такође могла да се протумачи као скривена повластица страним инвеститорима будући да су они ти који претежним дијелом инвестирају значајније износе капитала.

На крају, кратко ћемо се осврнути и на члан 48. Закона који омогућава порески кредит за износ од 20% извршеног улагања у развој као нематеријалну имовину с тим што порески кредит не може бити већи од 33% обрачунатог пореза у години у којој је извршено улагање. Ова олакшица се увећава за пореске обвезнике који, према закону који регулише рачуноводство и ревизију, имају статус малог правног лица. Није неуобичајено да се малим предузећима, у циљу олакшавања њихове тржишне позиције, одобравају бројне олакшице. Видјели смо да се у извјештају Одјељења за опорезивање и царинску унију за 2012. који је већ поменут у овом раду, на овакву праксу се не гледа превише благонаклоно. Сматра се да коришћење пореског система за олакшавање тржишне позиције малих предузећа није најбоље рјешење. Наведена алтернативна односно увођење тзв. „минималног пореза“ је посебно интересантна за Републику Србију с обзиром да Закон о опорезивању предузећа не познаје посебни режим опорезивања привредника са статусом малог предузећа. У упоредним законодавствима се овакви обвезници опорезују према укупном приходу, а не према оствареној добити као крајњем резултату пословања што се сматра олакшицом која им омогућава ниже трошкове плаћања пореза.

4. Закључак

Анализирајући најновије измјене и важећи Закон о порезу на добит правних лица у Републици Србији утврдили смо да су најновије измјене наведеног закона искључиле већину спорних одредби које би се могле окарактерисати као штетна пореска пракса од стране ЕУ. Очекивати је да овај закон у будућности, у свјетлу прикључења Унији, претрпи додатне корекције у погледу пореске стопе будући да је номинална пореска стопа значајно нижа у односу на важеће стопе у земљама чланицама. При овоме, пресудну улогу ће имати поређење ефективног пореског оптерећење у Србији са ефективним пореским оптерећењем у оквиру Уније. Поред тога, не треба губити из вида да примјена Кодекса нема обавезујући карактер и да обим измјена у значајној мјери зависи од политичке позиције у процесу преговарања, с једне стране, а са друге, да је и сам Кодекс у процесу даљих дограђивања од стране институција ЕУ.

Литература

Barclays Bank PLC, Wealth and Investment Management, International Banking, „European Union Savings Directive, Frequently asked questions“, 2013. <http://www.barclayswealth.com/Images/european-union-savings-directive-faqs.pdf>.

Б. Беговић, „Property taxation in Serbia: existing arrangements and a suggestion for the reform“, Финансије, 2005, 1-6, стр. 37-57.

General Secretariat of the Council, European Council, Conclusions, Brussels, EUCO 75/1/13 REV 1., мај 2013. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/137197.pdf.

G. J. Gravelle, „Tax Havens: International Tax Avoidance and Evasion“, National Tax Journal, 2009, 4, стр. 727-753.

Директива вијећа 2011/16/EU од 15.вељаче 2011. о административној сарадњи у подручју опорезивања и стављања изван снаге Директиве 77/799/EEZ. Службени лист Европске уније, 2011, Л 64/1.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:09:01:32011L0016:HR:PDF>.

Ernst & Young, „EU Direct Tax News: A bimonthly review of EU direct Tax Developments affecting business in Europe“, јануар 2012, 46. [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EU_tax_news_November-December_2011/\\$FILE/EU%20direct%20tax%20news%20Nov-Dec2012.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EU_tax_news_November-December_2011/$FILE/EU%20direct%20tax%20news%20Nov-Dec2012.pdf).

European Commission, Directorate General for Taxation and Customs Union, Directorate General for Economic and Financial Affairs, „Tax Reforms in EU Member states - Tax policy challenges for Economic Growth and Fiscal Sustainability“, Working paper, 2012, 34. http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_papers/taxation_paper_34_en.pdf.

European Commission, „Harmful tax competition“, 2013. http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/company_tax/harmful_tax_practices/.

European Commission, „Tax evasion and avoidance: Questions and Answers“, јул 2013. http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-949_en.htm.

European Council, „EU leaders agree to step up the fight against tax fraud“, мај 2013. <http://www.european-council.europa.eu/home-page/highlights/eu-leaders-agree-to-step-up-the-fight-against-tax-fraud?lang=en>.

J. C. Conesa, S. Kitao, D. Krueger, „Taxing capital? Not a Bad idea after All!“, American Economic Review, 2009, 1, стр. 25-48.

M. Devereux, B. Lockwood, M. Redoano, „Do Countries Compete over Corporate Tax Rates?“, Journal of Public Economics, 2004, 5-6, стр. 1210-1235.

M. Overesch, J. Rincke, „What Drives Corporate Tax Rates Down? A Reassessment of Globalization, Tax Competition and Dynamic Adjustment to Shocks“, *The Scandinavian Journal of Economics*, 2011, 3, стр.579-602.

Н. Жунић Ковачевић, „Кодекс понашања на подручју опорезивања предузетника“, *Зборник Правног факултета Свеучилише Ријека*, 2006, 1, стр. 241-266.

R. de Nood, „Tax Competition in the European Union: Theory and Evidence from Panel Data“, *Tilburg University*. <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=126916>.

R. Teather, *The Benefits of Tax Competition*, The Institute of Economic Affairs, London, 2005.

С. Дрезгић, „Harmful Tax Competition in the EU with Reference to Croatia“, *Зборник радова, Свеучилиште у Ријеци, Економски факултет*, 2005, 1, стр. 71-100.

С. Ранђеловић, „Какви су ефекти реформе пореза на добит предузећа у Србији“, *Бизнис & Финансије*, 2013. <http://bif.rs/2013/03/kakvi-su-efekti-reforme-poreza-na-dobit-preduzeca-u-srbiji/>.

С. Ранђеловић, „Осврт 2. Анализа параметарске реформе пореза на добит у Србији“, *Квартални монитор*, 2012, 31, стр. 62-65.

С. Стојановић, „Неправична пореска конкуренција у Европској унији“, *Страни правни живот*, 2009, 2, стр. 139-158.

С. Стојановић, „Пореска конкуренција у савременим европским државама: случај Луксембурга и Швајцарске“, *Страни правни живот*, 2010, 1, стр. 265-278.

С. Стојановић, „Посебни облици потенцијално неправичних пореских режима“, *Финансије*, 2010, 1-6, стр. 190-211.

Code of Conduct Group (Business Taxation), *Report to the Council (ECOFIN)*, 16233/09, LIMITEE FISC 163, Brussels, 18 Nov. 2009.

Conclusions of the ECOFIN Council meeting on 1 December 1997 concerning taxation policy - Resolution of the Council and the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council of 1 December 1997 on a code of conduct for business taxation - Taxation of saving (98/C 2/01), *Official Journal C 002*, 1998, 0001-0006. [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31998Y0106\(01\):en:HTML](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31998Y0106(01):en:HTML).

УДК 341.232.1:355.02(4)
doi: 10.7251/NAU1505054L
COBISS.RS-ID
Примљено: 22.052015.
Прихваћено: 03.06.2015.
Оригинални научни рад

Наука
број 1(8) / 2015
год. VI, vol. 4
стр.54-63

Данијела Лакић
Слобомир П Универзитет
Правни факултет
Слобомир-Бијељина, БиХ

Заједничка спољна и безбедносна политика ЕУ према уговору из Лисабона Common foreign and security policy of the EU according to treaty of Lisbon

Резиме: У раду се анализира уређење заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ према Уговору из Лисабона, последњој измени оснивачких уговора на којима се заснива Европска унија. Заједничка спољна и безбедносна политика Европске уније покренута је Уговором о Европској унији 1993. године. Њена идејна претеча био је пројекат о Европској одбрамбеној и политичкој заједници из 1952. године. Ово је најосетљивија и најмање развијена област процеса европских интеграција, што је и сасвим очекивано с обзиром да задире у кључна питања националне суверености. Иако се највећи део новина које је донео Лисабонски уговор односи на спољну и безбедносну политику Европске уније, оне суштински нису промениле много тога - ова политика је и даље усклађена са политиком НАТО-а и једногласност је остала основно правило одлучивања.

Кључне речи: Европска унија, Уговор из Лисабона, Заједничка спољна и безбедносна политика Европске уније

Три кључне тачке које је Европски савет, у јуну 2007. године, дао у мандат последњој међувладиној конференцији о измени оснивачких уговора Европске уније биле су: јачање ефикасности у њеном деловању, демократскија и транспарентнија ЕУ и, као трећа, кохерентност њене спољне акције. Највећи број новина које је донео Уговор из Лисабона односио се на јачање улоге Европске уније као актера међународних односа.

Поједностављивање структуре Европске уније и стицање међународноправног субјективитета, као кључне лисабонске новине које су утицале на све сфере деловања Уније, биле су један од главних доприноса у покушају да се Унија изгради као актер који говори једним гласом на светској сцени. Укидањем стубовске структуре, Заједничка спољна и безбедносна политика, постала је део шире области тзв. спољне активности Уније, која обухвата: заједничку трговинску политику; сарадњу са трећим државама и хуманитарну помоћ; рестриктивне мере; међународне уговоре; односе ЕУ са међународним организацијама, трећим државама и делегацијама ЕУ, и заједничку спољну политику и политику безбедности.

В. Атељевић, „Уговор из Лисабона и спољна и безбедносна политика ЕУ“, у: Т. Мишчевић (ур.), Уговор из Лисабона - Сигурна лука или почетак новог путовања?, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 138.

В. Donnelly, "Europe in the World: All Change or No Change in Foreign Policy After Lisbon?", The International Spectator, Vol. 45, No. 2, June 2010, стр. 17 - 22.

С обзиром да је ЕУ и пре Уговора из Лисабона била глобални економски актер, за њено позиционирање као глобалног политичког актера посебно су значајне измене које се односе на Заједничку спољну и безбедносну политику.

Abstract: The paper analyzes Common foreign and security policy of the European Union according to Treaty of Lisbon, the last amendment of the Treaties of the European Union on which the EU is founded. Common foreign and security policy of the European Union was initiated by The Treaty on European Union from 1993. The project of the European Political and Defence Community was its precursor. This is the most sensitive and the least developed area of European integration processes, which is to be expected given that it impinges on the key issues of national sovereignty. Although the largest part of the developments which were introduced by Treaty of Lisbon applies to foreign and security policy of the European Union, they have not changed much essentially - this policy has continued to comply with the NATO policy and the unanimity remains the basic rule in decision-making.

Key words: European Union, Treaty of Lisbon, Common foreign and security policy of the European Union

Стога је само ова област (политика) уређена Уговором о Европској унији, а остале области спољних активности Уговором о функционисању о ЕУ. Тиме је потврђено да и даље постоји значајна разлика између овлашћења Уније, правила и процедура у овој и осталим областима спољних активности. Педесет одсто свих лисабонских измена Уговора о Европској унији односи се на област Заједничке спољне и безбедносне политике. Она је и даље уређена насловом V Уговора о ЕУ, који је допуњен са два нова поглавља - „Опште одредбе о спољним активностима Уније“ и „Посебне одредбе о Заједничкој спољној и безбедносној политици“. Ово друго поглавље је, такође, подељено на два дела: „Заједничке одредбе“ и „Заједничку безбедносну и одбрамбену политику“, која је тако издвојена у посебну правну целину.

Најзначајније институционалне лисабонске новине, чији је циљ био да се обезбеди конзистентност, ефективност и доследност спољнополитичког деловања ЕУ, биле су увођење функције председника Европског савета, преобликовање функције Високог представника и оснивање Европске службе за спољне послове.

Ради обезбеђивања јединствености у спољном деловању и представљању Уније, спољнополитичке функције Савета и Комисије, односно функције ранијег Високог представника за Заједничку спољну и безбедносну политику и потпредседника Комисије задуженог за спољне послове, сада су обједињене у једној функцији - Високом представнику Уније за спољне послове и безбедносну политику. „Ранији“ Високи представник за ЗСБП-у био је истовремено и генерални секретар Савета, али након лисабонских измена функција генералног секретара постаје засебна и не представља део позиције Високог представника. Нови Високи представник сада има тројаку функцију: потпредседник Европске комисије, председава Саветом за спољне послове и води Европску службу за спољне послове. Ово је био начин да се премости некохерентност у спољнополитичком наступу и ставу између Комисије, која је представљала некадашњи први стуб, и Савета, који је представљао државе чланице. Циљ је био врло једноставан и логичан: да кроз функцију Високог представника за спољне послове и безбедносну политику Европска унија говори јединственим једним гласом на међународној сцени. Њега, према члану 18. Уговора о ЕУ, именује Европски савет на период од пет година, одлучујући квалификованом већином на основу сагласности председника Европске комисије.

Члан 15. Уговора о ЕУ (видети у: Јањевић М., Консолидовани уговор о Европској унији - од Рима до Лисабона, Службени гласник, Београд, 2009, стр.34-35).

Члан 26. Уговора о ЕУ (видети у: Јањевић М., *op.cit.*, стр. 42.)

Informal meeting of the European Council, Brussels, 19 November 2009, Press Release, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/111343.pdf

Организација и рад ЕССП-а се, према члану 27. став 3. Уговора о ЕУ, утврђују одлуком Савета, на предлог Високог представника, након консултовања Европског парламента и одобрења Европске комисије.

Буџет ЕССП-а за 2010. годину је износио 9,5 милиона евра, а тада је предвиђено да она има до 8000 запослених лица.

Основне функције и надлежности Високог представника Уније за спољну и безбедносну политику уређене су члановима 18. и 27. Уговора о ЕУ:

- води Заједничку спољну и безбедносну политику, те својим предлозима доприноси њеном утврђивању и спроводи је у својству мандатара Савета. Он ово, такође, обавља и у области Заједничке безбедносне и одбрамбене политике;
- председава Саветом за спољне послове, подноси предлоге за обраду питања из области спољне политике и заједничке безбедности (укључујући и одбрану), те осигурава спровођење одлука које су усвојили Европски савет и Савет;
- као потпредседник Европске комисије стара се о кохерентности спољних активности Уније. Његов портфељ у оквиру Европске комисије обухвата међународне економске односе, те координацију и усклађивање деловања Уније у оквиру оних политика које имају значајне спољнополитичке елементе (међународна трговина, развојна политика и др.
- представља Европску унију у питањима из области Заједничке спољне и безбедносне политике, у име Уније води политички дијалог са трећим земљама и заступа став Уније у међународним организацијама и на међународним конференцијама;
- руководи Европском службом за спољне послове и делегацијама ЕУ у трећим земљама и међународним организацијама.

Према члану 26. Уговора о ЕУ, Високи представник се, заједно са Саветом стара о јединству, повезаности и ефикасности акција Уније. Ипак, основни задатак Високог представника је да, најпре, изграђује консензус у Савету (тј. међу државама чланицама), од чега зависи могућност за даље обликовање Заједничке спољне и безбедносне политике односно представљање Уније на глобалној сцени.

С обзиром да, према члану 26. Уговора о ЕУ, Европски савет идентификује стратешке интересе Уније, утврђује циљеве и дефинише опште смернице за Заједничку спољну и безбедносну политику, увођење функције „сталног“ председника Европског савета био је, несумњиво, допринос усаглашавању и доследности спољнополитичког деловања Уније.

Он „обезбеђује на свом нивоу и у својству функције коју обавља представљање Уније на спољном плану у вези са питањима из спољне политике и заједничке безбедности, без повреде надлежности Високог представника“. Такође, уколико то захтева развој међународне ситуације, председник Европског савета сазива ванредни састанак Европског савета у циљу утврђивања стратешких праваца политике Уније у односу на такав развој догађаја. Ипак, Лисабонским уговором нису јасно подељене надлежности председника Европског савета и Високог представника у вези са представљањем Уније на спољном плану.

На неформалном састанку Европског савета 19. новембра 2009. године, непосредно пре ступања на снагу Уговора из Лисабона, за првог председника Европског савета изабран је Херман Ван Ромпеј, бивши белгијски премијер, док је на место Високог представника Уније за спољне послове и политику безбедности изабрана Кетрин Ештон, која је ранија била комесарка за трговину. Тада је истакнуто да ће „Лисабонски уговор омогућити Унији да са сталним председником Европског савета и Високим представником за спољне послове и политику безбедности успостави континуитет и ојача своју улогу на међународној сцени“.

Као посебно, аутономно тело Европске уније, успостављена је Европска служба за спољне послове (European External Action Service, EEAS). Званично је основана одлуком Савета 26. јула 2010 године. Она се неформално сматра дипломатском службом Уније или министарством спољних послова. Према члану 27. став 3. Уговора о ЕУ, састављена је од службеника из надлежних служби Генералног секретаријата Савета и Комисије, и особља које делегирају националне дипломатске службе. Европском службом за спољне послове руководи и за њен рад одговара Високи представник. Слично сваком министарству спољних послова, чине је централна администрација у Бриселу и делегације Уније у трећим земљама и међународним организацијама. С обзиром да Европска унија има дипломатске односе са скоро свим земљама у свету, њу тамо представљају управо ове делегације које имају сличну функцију као амбасаде. Основна улога ЕССП-а је да пружи стручну и техничку подршку Високом представнику у обезбеђивању доследности и координације спољних акција Уније, те у припреми предлога и њиховој имплементацији након усвајања од стране Савета. Служба, такође, помаже и председнику Европског савета, председнику Европске комисије и самој Комисији у њиховим активностима у области спољних послова, те обезбеђује и ближу сарадњу са државама чланицама.

Уговор из Лисабона уводи одлуке као основни правни инструмент у области Заједничке спољне и безбедносне политике. Тиме се поједностављује инструментаријум Уније у овој области јер се дотадашње заједничке стратегије, заједнички ставови и заједничке акције замењују једним инструментом - одлуком. Заједничка спољна и безбедносна политика се, према члану 25. Уговора о ЕУ, води дефинисањем општих смерница и доношењем одлука којима се утврђују:

- акције које води Унија;
- ставови које заузима и
- оквир, односно начин спровођења одлука из претходне две тачке.

Према лисабонској верзији Уговора о ЕУ, Европски савет и даље идентификује стратешке интересе и циљеве у вези са овом политиком, али у другачијој правној форми, сада су то одлуке а не више заједничке стратегије. Међутим, када је у питању правни карактер ових одлука, у области Заједничке спољне и безбедносне политике, и даље је искључено доношење аката законодавног карактера. Тако да ни Суд правде ЕУ нема надлежности у вези са одредбама које се односе на ову област.

Високи представник, у том случају, у тесној сарадњи са државом чланицом тражи прихватљиво решење, а уколико се до њега не дође Савет, одлучујући о томе квалификованом већином, може тражити да се Европски савет састане у циљу доношења једногласне одлуке.

Т. Мишчевић, „Изазови за Заједничку безбедносну и одбрамбену политику ЕУ“, Изазови европских интеграција, Београд, бр. 15/2011., стр.15.

Према члану 41. Уговора о ЕУ, остало је да се административни трошкови органа који настају спровођењем ЗСБП-е финансирају из буџета Уније, као и оперативни, са изузетком трошкова који се односе на војна питања и домен одбране. Ако неки издатак није стављен на терет буџета Уније, он ће бити стављен на терет држава чланица према кључу расподеле утврђеном у складу са величином бруто националног производа, осим ако Савет не одлучи другачије. У вези са војним питањима тј. питањима одбране, државе чланице чији представници у Савету поднесу званичну изјаву приликом гласања нису обавезне да учествују у финансирању тих питања.

Једногласност као основни начин одлучивања у области Заједничке спољне и безбедносне политике је задржана и Лисабонским уговором, али се уводи неколико изузетака у којима Савет одлучује квалификованом већином. Према члану 31. став 2. Уговора о ЕУ то су следећи изузеци:

- усвајање одлуке којом се утврђује акција или став Уније на основу одлуке Европског савета којом су дефинисани стратешки интереси и циљеви Уније;
- усвајање одлуке којом се утврђује акција или став Уније на основу предлога Високог представника за спољне послове и политику безбедности у вези са неким „специфичним“ захтевом који му достави Европски савет;
- када се доноси одлука о примени одлуке којом је утврђена акција или став Уније;
- усвајање одлуке о именовању специјалног представника Високог представника.

У свим овим изузецима свака држава чланица задржава право да блокира доношење одлуке квалификованом већином, и то због виталних разлога националне политике и о томе мора изнети образложен став.

Као једно од најинтересантнијих обележја ове политике задржана је могућност конструктивне уздржаности (*constructive abstaining*) од гласања, чиме се омогућава доношење одлука и када се одређене државе не слажу са активностима Уније или нису спремне да у њима учествују. Конструктивно уздржана чланица нема обавезу да спроводи донету одлуку. Ипак, принцип конструктивне уздржаности је ограничен тако да се одлука не може донети када се једна трећина држава чланица, која истовремено представља и једну трећину становника Уније, уздржи од гласања.

Уговор из Лисабона доноси нову одредбу о финансирању ове политике, став 3. члана 41. Уговора о ЕУ, којом се омогућава брзо доношење одлука када су хитно неопходна финансијска средства за деловање односно покретање мисије Уније било где у свету. У таквим случајевима, Савет, одлучујући квалификованом већином на основу предлога Високог представника, доноси одлуку о утврђивању посебних процедура за финансирање хитних потреба из буџета Уније, а ако трошкови не спадају у надлежност Уније, предвиђа се оснивање фонда у који ће државе чланице уплатити одговарајуће доприносе. Овим се унапређује ефикасност деловања Уније у области Заједничке спољне и безбедносне политике и Заједничке безбедносне и одбрамбене политике јер јој се, са финансијског аспекта, омогућава да делује у што краћем року.

Уговором из Лисабона посебно је унапређен одбрамбени сегмент Заједничке спољне и безбедносне политике. Европска безбедносна и одбрамбена политика сада се назива Заједничка безбедносна и одбрамбена политика, што потврђује веће амбиције Уније у развоју ове најосетљивије области интеграције, али и намеру да успостави чвршће унутрашње јединство ради ефикаснијег међународног деловања. Основне новине које Лисабонски уговор доноси у области ове политике су: клаузула о међусобној одбрани, клаузула о солидарности, повећан је број „Петерсбершких задатака“, дозвољена „стална структурна сарадња“ држава чланица на одбрамбеном плану, олакшано спровођење ове политике кроз нови механизам флексибилности, и Европска одбрамбена агенција је званично постала тело Уније.

Према члану 38. Уговора о ЕУ, Комитет за политику и безбедност врши, под руководством Савета и Високог представника, политичку контролу и контролу стратешких праваца за управљање кризама, које су наведене у члану 43. Уговора о ЕУ.

Члан 42. став 2. Уговора о ЕУ

Високи представник Уније за спољне послове и политику безбедности, који према члану 18. Уговора о ЕУ води ЗСБП-у Уније и својим предлозима доприноси утврђивању те политике и спроводи је у својству мандатара Савета, такође делује и у области Заједничке безбедносне и одбрамбене политике. Као председавајући Савета за спољне послове, он има формално право иницијативе тј. подношења предлога који се односе на ЗБОП-у. Поред тога, његов мандат обухвата и обезбеђивање кохерентности и координације војних и цивилних капацитета (укључујући и способности) ЕУ за извођење мисија управљања кризама, које се одвијају под окриљем Савета (члан 43. Уговора о ЕУ). Он се, у случају када се спровођење неке мисије повери групи држава чланица, заједно са њима договара о вођењу те мисије (члан 44.), а у члану 46. Уговора о ЕУ је прецизирана његова улога у успостављању сталне сарадње између држава чланица.

Лисабонским уговором се, по први пут, одбрамбена политика у оснивачким уговорима уводи као посебан део Заједничке спољне и безбедносне политике. У члану 42. став 1. Уговора о ЕУ, истиче се да она „представља интегрални део спољне политике и заједничке безбедности“, а основни циљ Заједничке безбедносне и одбрамбене политике је да „обезбеђује Унији оперативну способност са ослоном на цивилна и војна средства“. Потврђена је опредељеност Уније за „постепено утврђивање заједничке одбрамбене политике, која ће водити заједничкој одбрани чим Европски савет једногласно донесе одлуку о томе“.

Унија је коначно добила клаузулу о међусобној одбрани. Она је у себи објединила три различита виђења европског безбедносног идентитета. У члану 42. став 7. Уговора о ЕУ истиче се да „уколико је држава чланица жртва оружане агресије на својој територији, друга држава чланица има обавезу да јој пружи помоћ и подршку свим расположивим средствима, у складу са чланом 51. Повеље УН. (Став чланица које инсистирају на сопственом безбедносном идентитету ЕУ). Ово неће довести у питање специфичан карактер безбедносне и одбрамбене политике одређених држава чланица. (Став чланица које инсистирају на концепту неутралности). Обавезе и сарадња у овој области треба да буду конзистентне са обавезама у оквиру Северноатлантског савеза који, за државе које су његове чланице, остаје основ њихове заједничке одбране и форум за њену примену. (Став чланица које се залажу за очување евро-атлантског безбедносног концепта)“. Оваква формулација је потврдила нејединственост чланица око безбедносне оријентације Уније и то ће и даље остати један од основних проблема у изградњи ове политике јер „све док је потребно помирити такве разлике, тешко да постоји могућност да ЕУ дефинише свој сопствени безбедносни идентитет“.

Т. Мишчевић, „Изазови за Заједничку безбедносну и одбрамбену политику ЕУ“, *op. cit.*, стр.15.

Први нацрт клаузуле о солидарности урађен је годину дана након терористичког напада на САД, а након терористичког напада на Мадрид, у марту 2004. године, предвиђено је да се клаузула нађе у тадашњем предлогу Уговора о уставу за Европу. Према члану 222. Уговора о ЕУ, када је реч о терористичким нападима, клаузула има двојаку функцију: превенцију терористичких претњи на територији држава чланица и конкретно пружање помоћи у случају напада.

Петерсбершки задаци су први пут дефинисани 1992. године и обухватали су ангажовање оружаних снага у хуманитарним и спасилачким мисијама, операције одржања мира и управљања кризама, те операције успостављања мира. Уговором из Амстердама укључени су у ЗСБП-у.

Као још један „инструмент“ за одговор на безбедносне претње и изазове уводи се клаузула солидарности. Она није наведена у делу о ЗБОП-и, већ се уводи кроз начело солидарности у члану 222. Уговора о функционисању ЕУ. Овом клаузулом државе чланице се обавезују на пружање помоћи држави чланици, на захтев њених политичких органа, у случају да је она предмет терористичког напада, природне катастрофе или катастрофе проузроковане људским фактором. У таквим ситуацијама Унија може да мобилише све инструменте којима располаже, што укључује и војна средства држава чланица која јој она ставе на располагање. Савет посебном одлуком дефинише садржај и начин примене овог члана.

Проширена је листа Петерсбершких задатака односно карактер операција за које Унија може ангажовати своје цивилне и војне капацитете. Према члану 43. став 1. Уговора о ЕУ, ови задаци сада укључују и заједничке операције разоружавања, војне мисије консултативног карактера и пружања подршке, док су борбене мисије у оквиру управљања кризама, које укључују превенцију конфликта, наметање и очување мира, допуњене постконфликтном стабилизацијом. Додата је и одредница да све ове мисије могу допринети борби против тероризма, укључујућу и пружање подршке трећим земљама у борби против тероризма на њиховој територији.

Уведен је и механизам флексибилности, у члану 44. Уговора о ЕУ, да би се омогућило лакше и брже спровођење Заједничке безбедносне и одбрамбене политике, те ЗСБП-е као њеног ширег оквира. Ово је значило да Савет може поверити спровођење цивилне или војне операције групи држава чланица које су вољне и поседују одговарајуће капацитете за такву операцију. Оне се, заједно са Високоим представником, договарају о детаљима мисије односно о вођењу и подели задатака у оквиру мисије, а о њеном току и постигнутим резултатима морају редовно обавештавати Савет.

Посебно значајна новина коју уводи Уговор из Лисабона је могућност „сталне структурне сарадње“ оних држава чланица чији војни капацитети испуњавају захтевније критеријуме односно више стандарде и које су успоставиле међусобне обавезе у погледу најзахтевнијих мисија. Овај концепт је, са једне стране, оцењен као непотребно дуплирање НАТО-а, а са друге стране, је хваљен као продор као већим и бољим капацитетима ЕУ. У суштини, он предвиђа могућност ближе сарадање за државе чланице које су вољне и способне да преузму веће напоре у области војних капацитета. Овај начин сарадње држава чланица на пољу одбране додатно је уређен Протоколом (бр. 10) о стално структурисаној сарадњи. Према члану 46. Уговора о ЕУ, државе чланице које желе да успоставе структурну сарадњу обавештавају о томе Савет и Високог представника за спољне послове и безбедносну политику. У року од три месеца од пријема обавештења, и након консултовања Високог представника, Савет доноси одлуку о успостављању сталне сарадње и утврђује листу држава чланица-учесница те сарадње. Иако је и након Лисабонске реформе остало правило да се одлуке о питањима одбране, укључујући и одлуке о мисијама, доносе једногласно, успостављање сталне сарадње је изузетак о коме Савет одлучује квалификованом већином. Испуњеност критеријума за сталну структурну сарадњу прати Европска одбрамбена агенција.

Ch. Mölling, "ESDP After Lisbon: More Coherent and Capable?", CSS Analyses in Security Policy, Center for Security Studies, Zurich, Vol. 3., No. 28., February 2008, стр. 2.

Члан 42. став 4. Уговора о ЕУ.

Члан 46. став 2. Уговора о ЕУ.

Ови критеријуми су истакнути члану 2. Протокола о структурној сарадњи. Нпр. државе чланице које учествују у њој дужне су да сарађују, од ступања на снагу Уговора из Лисабона, у циљу реализације договорених циљева који се односе на утврђивање висине издатака за одбрану, затим да уједначавају у мери у којој је то могуће своја средства одбране, нарочито на плану хармонизовања утврђених војних потреба и др.). Ово нису прецизно дефинисани и утврђени критеријуми сарадње држава чланица, као у случају Европске монетарне уније или Шенгенског простора, тако да се „стална структурна сарадња“ баш и не може оценити као, „већ виђени модел продубљивања интеграције, који је кориштен за стварање европске монетарне уније и Шенгенског система“.

Уговор из Лисабона уводи у оснивачке уговоре као међувладино тело Европску одбрамбену агенцију, која је основана 2004. године. Она се, према члану 45. Уговора о ЕУ, ставља под надлежност Савета, који одлучује о њеном статусу, седишту и начину функционисања. Ова агенција представља посебно правно лице, а отворена је за све државе чланице које желе да учествују у њој. Њени основни задаци су да: доприноси објективном сагледавању војних способности држава чланица и врши оцену њихове способности за извршење прописане обавезе; ради на хармонизацији оперативних потреба и утврђивању ефикасних и компатибилних поступака набавке; предлаже мултилатералне пројекте за реализацију циљева постављених у складу са војним капацитетима, да се стара о усклађености програма које спроводе државе чланице и да управља програмима специфичне сарадње; пружи подршку развоју технологије у домену одбране, планирање и координација заједничких истраживачких активности; доприноси идентификацији, а у посебним случајевима и спровођењу, мера за јачање индустријске и технолошке основе сектора одбране и планирања ефективне одбране. Улога Агенције је, у ствари, била да усклади и унапреди развој одбрамбених, истраживачких и развојних капацитета на нивоу држава чланица и на нивоу Уније. С обзиром да је учешће у овој агенцији добровољног карактера, остваривање њене улоге, ипак, зависи од политичких интереса и воље држава чланица. Уговор из Лисабона је „доделио Европској одбрамбеној агенцији одређене задатке, али без прецизирања како да их извршава, те је остало отворено питање како ће она процењивати војне способности држава чланица? На основу којих критеријума? Како ће бити сигурна да ће државе чланице испуњавати њене препоруке?“

У општим одредбама о спољним активностима Уније, у члану 21. Уговора о ЕУ, истакнуто је да ће активност Уније на међународној сцени бити руковођена принципима који су представљали основу за њен настанак, развој и проширење и који имају за циљ да у осталом делу света унапреде демократију, правну државу, универзалност и недељивост људских права и основних слобода, поштовање људског достојанства, принципа једнакости и солидарности и поштовање принципа из Повеље УН и међународног права. Управо ови принципи и представљају основу за деловање у Заједничкој безбедносној и одбрамбеној политици.

A. Missiroli, "The Impact of the Lisbon Treaty on ESDP", Policy Department External Policies, Briefing Paper, 2008. Наведено према:
 Т. Мишчевић, „Изазови за Заједничку безбедносну и одбрамбену политику ЕУ“, *op. cit.*, стр.16.
 Члан 45. став 1. Уговора о ЕУ
 Ch. Mölling, "ESDP After Lisbon: More Coherent and Capable?", *op. cit.*, стр. 3.

Уговором из Лисабона, безбедносна и одбрамбена политика Европске уније ушла је у нову етапу развоја, коју одликује опредељење ка обједињавању унутрашњих потенцијала у деловању на глобалном плану и суочавању са безбедносним претњама. Унији је дат оквир и инструментаријум који јој омогућава да адекватно одговори на регионалне и глобалне безбедносне изазове. Да ли ће она, заиста, одговорити на ваљан начин и искористити потенцијале које има у области одбрамбених интеграција зависи искључиво од интереса и воље држава чланица. Унија лисабонским изменама није добила самосталну одбрамбену политику, независну од НАТО-а, чак је и потврђено да ова политика поштује обавезе држава чланица које произилазе из Уговора о Северноатлантском савезу, те да ће бити компатибилна са политиком безбедности и одбране која је договорена са НАТО-ом.

Уговором из Лисабона потврђен је један од главних спољнополитичких циљева Европске уније - да постане глобални актер међународних односа. Заједничка спољна и безбедносна политика је постављена као основни инструмент спољне политике Уније и дате су јој институционалне основе којима би, као таква, требала бити реализована. Међутим, основне карактеристике ове политике, попут једногласности у усвајању одлука, чињенице да није као остали успешни ЕУ „производи“ у искључивој надлежности Уније или да је не карактерише, оно што и нпр. САД као глобалну силу, да њена војна сила подупиरे спољну и одбрамбену политику, враћају нас на основу ове политике - њени креатори су државе чланице и од њих све и зависи. Ограничавајући фактор у успостављању јединствене европске спољне и безбедносне политике, од њених почетака до данас, остао је исти - различити историјски, културни и економски корени држава чланица стварају и различите безбедносне интересе. Уређење европске безбедности након усвајања Уговора из Лисабона, суштински се није много изменило у односу на период пре последње ревизије оснивачких уговора. Унија јесте ојачала сопствене политике безбедности и одбране, али за безбедност Европске уније одговорне су државе чланице и међународне организације: УН и НАТО.

Литература:

Глигоријевић С., „Институционална структура Заједничке безбедносне и одбрамбене политике ЕУ“, Изазови европских интеграција, Београд, бр. 15/2011

Donnelly B., “Europe in the World: All Change or No Change in Foreign Policy After Lisbon?”, *The International Spectator*, Vol. 45, No. 2, June 2010.

Informal meeting of the European Council, Brussels, 19 November 2009, Press Release, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/111343.pdf

Јањевић М., Консолидовани уговор о Европској унији - од Рима до Лисабона, Службени гласник, Београд, 2009.

Мишчевић Т. (ур.), Уговор из Лисабона - Сигурна лука или почетак новог путовања?, Службени гласник, Београд, 2010.

Мишчевић Т., „Изазови за Заједничку безбедносну и одбрамбену политику ЕУ“, Изазови европских интеграција, Београд, бр. 15/2011.

Missiroli A., “The Impact of the Lisbon Treaty on ESDP“, *Policy Department External Policies, Briefing Paper*, 2008.

Mölling Ch., “ESDP After Lisbon: More Coherent and Capable?“, *CSS Analyses in Security Policy, Center for Security Studies, Zurich*, Vol. 3., No. 28., February 2008.

http://www.eeas.europa.eu/what_we_do/index_en.htm

